

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Ayşe ŞENER

KİTÂB-I DÂSTÂN-I İBRÂHÎM
(Metin-İnceleme-Sözlük)

Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Erdem SARIKAYA

Yozgat-2018

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Ayşe ŞENER

KİTÂB-I DÂSTÂN-I İBRÂHÎM
(Metin-İnceleme-Sözlük)

Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Erdem SARIKAYA

Yozgat-2018

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

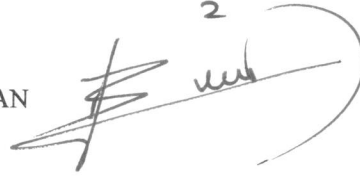
TEZ ONAYI

Enstitümüzün Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı 80110515021 numaralı öğrencisi Ayşe ŞENER'in hazırladığı "Kitâb-ı Dâstân-ı İbrâhîm (Metin-İnceleme-Sözlük)" başlıklı Yüksek Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 17/12/2018 Pazartesi günü saat 11:00'da yapılmış, tezin onayına OY ÇOKLUĞU / OY BİRLİĞİYLE karar verilmiştir.

Başkan : Dr.Öğr.Üyesi Erdem SARIKAYA

Üye : Dr.Öğr.Üyesi Mustafa FİDAN

Üye : Dr.Öğr. Üyesi Hatice ÖZDİL

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun ..21.../..12.../2018. tarih ve 45-02 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

21../12../2018

Prof.Dr. Yunus ÖZGER
Enstitü Müdürü

Yemin Metni

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Kitâb-ı Dâstân-ı İbrâhîm (Metin-İnceleme-Sözlük)” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

../.. / 2018

Ayşe ŞENER

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	viii
ABSTRACT	ix
TRANSKRİPSİYON HARFLERİ	x
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
ÖNSÖZ.....	xii
GİRİŞ	1
İBRAHİM B. MUHAMMED'İN HAYATI	1
KİTÂB-I DÂSTÂN-I İBRÂHİM NÜSHÂSI.....	2
ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNİN TEVELLÜDÜ VE TEKÂMÜLÜ.....	2
BİRİNCİ BÖLÜM	5
KİTÂB-I DÂSTÂN-I İBRÂHİM 'İN ŞEKİL VE MUHTEVA YÖNÜNDEN İNCELEMESİ.....	5
1.1. ŞEKİL İNCELEMESİ	5
1.1.1. Nazım Biçimi	5
1.1.2. Vezin ve Kafiye Örgüsü.....	5
1.1.3. Sanatlar	6
1.1.3.1. İrsâd	6
1.1.3.2. İstiare	6
1.1.3.3. İstifham	8
1.1.3.4. İştikak	8
1.1.3.5. Nidâ	8
1.1.3.6. Mübâlağa	9
1.1.3.7. Telmih.....	10
1.1.3.8. Tenasüb.....	10
1.1.3.9. Tekrîr	11
1.1.3.10. Teşbih	12
1.1.3.11. Tezâd.....	13
1.2. MUHTEVA İNCELEMESİ	14
1.2.1. Allah'ın İsimleri	14
1.2.1.1. Hak	14
1.2.1.2. Kadîm	15
1.2.1.3. Kerîm	15
1.2.1.4. Rab/Rabb	16
1.2.2. İbrahim Destanı Kitabı'nda Yer Alan Başlıca Şahsiyetler	17
1.2.2.1. Hz. Muhammed.....	17
1.2.2.2. Hz. Ebû Bekir.....	21
1.2.2.3. Hz. Ömer.....	23

1.2.2.4. Osman.....	24
1.2.2.5. Hz. Ali.....	26
1.2.3. Melek İsimleri	28
1.2.3.1. Azrâil	28
1.2.3.2. Cebrâil.....	28
1.2.4. Yer İsimleri	29
1.2.4.1. Medine	29
1.2.4.2. Mekke	30
1.2.5. Dinî Tasavvufî Kelimeler.....	30
1.2.5.1. Âhiret	30
1.2.5.2. Arş	31
1.2.5.3. Dîn	31
1.2.5.4. Ecel.....	32
1.2.5.5. Ferište	33
1.2.5.6. Havz-ı Kevser.....	33
1.2.5.7. Hayâ.....	33
1.2.5.8. Kitâb	34
1.2.5.9. Kur'ân.....	34
1.2.5.10. Mü'min.....	35
1.2.5.11. Namaz	35
1.2.5.12. Nebî.....	36
1.2.5.13. Pâdişâh	36
1.2.5.14. Peygamber	37
1.2.5.15. Rahmet	37
1.2.5.16. Resûl.....	38
1.2.5.17. Salavât	38
1.2.5.18. Şefaât.....	39
1.2.5.19. Telkîn	39
1.2.5.20. Ümmet.....	40
1.2.5.21. Velî.....	41

İKİNCİ BÖLÜM.....42

KİTÂB-I DÂSTÂN-I İBRÂHÎM NÜSHÂSÎ'NİN TRANSKRİPSİYONLU METNİ VE NESRE ÇEVİRİSİ.....42

2.1. METİN.....	42
2.2. METNİN NESRE AKTARIMI	57

SONUÇ.....66

KAYNAKÇA.....68

EKLER.....75

Ek-1 (1a-1b)	75
Ek-2 (2a-2b)	75
Ek-3 (3a-3b)	76

Ek-4 (4a-4b)	76
Ek-5 (5a).....	77
SÖZLÜK	78
ÖZGEÇMİŞ	93

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kitâb-ı Dâstân-ı İbrâhîm (Metin-İnceleme-Sözlük)

Ayşe ŞENER

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Erdem SARIKAYA

2018-Sayfa: 93+XIII

Jüri: Dr. Öğr. Üyesi Erdem SARIKAYA

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa FİDAN

Dr. Öğr. Üyesi Hatice ÖZDİL

Anadolu'daki ilk örneklerine XIV. asırdan itibaren rastlanan peygamber kıssaları ve evliya menkıbeleri, ahlâkî kavramların ve İslâmî fikirlerin halk arasında caziplik kazanması için tedvin edilmeye başlanmıştır. Kaynağını Kur'ân-ı Kerîm ile hadîslerden alan peygamber kıssaları başta olmak üzere İslâm dünyasında Bâyezîd-i Bestâmî ve Fudayl b. İyad gibi birçok evliyanın şahs-ı manevîsi ile içtimaî hayatlarının birer örnek teşkil etmesi nedeniyle haklarında sözlü ve yazılı eserler ortaya konulmuştur.

Bu çalışmada, Millî Kütüphane'de 06 Mil Yz A 1981 koduyla yer alan ve yazarı belli olmayan el yazması nüsha temin edilerek, nüsha içerisinde yer alan bir metnin transkripsiyon harflerine aktarımı gerçekleştirilmiş ve dönemin dil özellikleri gözetilerek çevrisi tamamlanmıştır. Öncelikle Hz. Muhammed ile oğlu İbrahim'in hayatı inceleme konusu edilirken İbrahim Kitabı Destanı başlığı altında tespit edilmiş olan diğer tüm kişiler, dinî ve tasavvufî öğeler, ulvî varlıklar ve mekân isimleri de irdelenerek açığa kavuşması sağlanmıştır. Mevzu bahis olan eser, Hz. Peygamber'in oğlu İbrahim'in vefatı hakkında olup özellikle Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmıştır ve bu dilin özelliklerini yansıtmaya açısından önem taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: Hz. İbrahim b. Muhammed, Hz. Muhammed, Eski Anadolu Türkçesi, dinî ve tasavvufî sözcükler, kelime bilgisi, şekil yapısı.

ABSTRACT

Master Thesis

The Analysis Of Ibrahims's Saga Book (Text-Examination-Dictionary)

by

Ayşe ŞENER

Supervisor: Asst. Prof. Dr. Erdem SARIKAYA

2018-Pages: 93+XIII

Jury: Asst. Prof. Dr. Erdem SARIKAYA

Asst. Prof. Dr. Mustafa FİDAN

Asst. Prof. Dr. Hatice ÖZDİL

Prophet stories and saint tales, the first examples of which have been encountered in Anatolia since the XIVth century, have begun to be compiled in order to enable the moral concepts and Islamic ideas to gain attraction. Oral and written works have been done on notably prophet stories the roots of which comes from The Quran and hadiths; and moral personality and social lives of many saints from Islamic World like Bayezid-i Bestami and Fudayl b. Iyad, as they serve as a model.

In this study, handwritten copy of an anonymous manuscript coded as 06 Mil Yz A 1981 in National Library has been obtained and a text from the copy has been transferred to the transcription letters and translated protecting the language properties of the period. While studying the lives of Hz. Muhammed and his son Hz. Ibrahim has been the priority, all the other persons, religious and mystical figures, holly beings and place names, which were identified under the title of The Book of Ibrahim Legend, have been studied and clarified. Being about the death of Ibrahim who is the son of Hz. Muhammed the aforementioned study is written especially in Old Anatolian Turkish and has importance in terms of representing the properties of this language.

Key words: Hz. Ibrahim b. Muhammed, Hz. Muhammed, Old Anatolian Turkish, religious and mystical words, vocabulary, shape structure.

TRANSKRİPSİYON HARFLERİ

ا e, a

آ a, ā

ب b

پ p

ت t

ث s

ج c

چ ç

ح ḥ

خ ḫ

د d

ذ z

ر r

ز z

ژ j

س s

ش ş

ص ş

ض z

ط ṭ

ظ z

ع ʿ

غ ğ

ف f

ق q

ك g, k, ŋ

گ g

ڭ ŋ

ل l

م m

ن n

و v, o, ö, u, ū

ه h, a, e

ی y, ı, i, ĩ

ي è

ء ʿ

KISALTMALAR LİSTESİ

A.	Arapça
A-T	Arapça-Türkçe
b.	ibn, bin
çev.	çeviren
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
F.	Farsça
mec.	mecaz
s.	sayfa
ss.	sayfa sayısı
T.	Türkçe
TDK	Türkiye Dil Kurumu
vd.	ve diğerleri

ÖNSÖZ

XIV. yüzyıldan itibaren Anadolu sahasında, genellikle dinî ve tasavvufî mensur eserler görülmeye başlanmıştır. Bu eserler, ilk dönemlerde Kur'ân veya tefsiri olarak kaleme alınsa da zamanla buna ek olarak İslâm tarihini anlatan menkıbeler, Hz. Peygamber'in hayatını dile getiren siyerler, dinî ve tasavvufî destanlar şeklinde yazılan manzum eserler de yazılmıştır. Bu metinler içerik ve işleniş bakımından her ne kadar birbirine benzese de metinlerdeki kahramanların halk üzerinde ahlakî kazanım yönünde iyi bir intiba bırakması, İslâm düşünce dünyası açısından büyük bir önem taşımaktadır. Bu bağlamda metinlerde dinî hikâyeler birer mihenk taşı niteliğindedir.

Bu çalışmada, “Kitâb-ı Dâstân-ı İbrâhîm” adlı metnin temini yapıldıktan sonra, kurulum aşamasında başta Ferid Devellioğlu'na ait Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugât ve Şemseddin Sami'nin Kâmûs-ı Türkî eseri olmak üzere Mehmet Kanar'a ait Farsça-Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü, Cem Dilçin'e ait Yeni Tarama Sözlüğü, Suat Ünlü'ye ait Çağatay Türkçesi Sözlüğü, Serdar Mutçalı'ya ait Arapça-Türkçe Sözlük, Mevlûd Sarı'nın el-Mevârid adlı Arapça-Türkçe Lugât'ı, Zeki İsmet Eyunoğlu'a ait Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü ile TDK Yayınları'nın yedi adet Tarama Sözlüğü'nden yararlanılmıştır. Bahsi geçen sözlükler ışığında eserin bilinmeyen kelimeleri sözlük çalışması ile bir araya getirilmiştir.

Yazmada anlatılan hikâye, Hz. Peygamber ile çocuk yaşta ölen oğlu İbrahim hakkındadır. Eserde, ölümün soğuk yüzünün herkes için aynı olduğu destansı ifadelerle anlatılmıştır. Özellikle evlat ölümünün daha da acı bir gerçek olduğu dile getirilmiştir. Baba ile oğlun vedalaşıp ayrılma sürecinde geçen olaylar dramatize edilerek anlatılmış, peygamber olmanın birtakım önemli ve zorlu yükümlülükleri olduğuna dikkat çekilmiştir. Bazı özel dinî kavramlar hikâye içerisinde işlenmiş, İslâm dininin vecibeleri ile Hz. Peygamber'in sünnet-i seniyesinden bazı örneklerle yer verilmiştir.

Tez Çalışmam boyunca değerli bilgi ve birikimleri ile bana yol gösteren kıymetli danışman hocam sayın Dr. Öğr. Üyesi Erdem SARIKAYA'ya; hayatın tüm zorluklarında maddî ve manevî yanımda olan annem Fatma ŞENER, hocam ve babam Mehmet ŞENER ile ağabeyim Yusuf ŞENER'e sonsuz saygılarımı ve

teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca varlıklarıyla beni keyiflendiren gönüldaşlarım ve arkadaşlarım Müge DURMUŞ ile Nida ŞERAN'a teşekkürü bir borç bilirim. Kilometrelerce ötede olup dualarıyla hep yanımda olan sevgili dostlarım Zlata Karaga HASİÇ ve İsra ALİAĞA'ya da çok teşekkür ederim.

Ayşe ŞENER

Yozgat/2018

GİRİŞ

İBRAHİM B. MUHAMMED'İN HAYATI

İbrahim, Peygamber efendimiz Hz. Muhammed'in kendisine Mısır Hünkârı Mukavkıs tarafından hediye edilen, Mariye isimindeki Mısırlı cariyesinden doğma oğludur. Hicret'in sekizinci yılı Zilhicce'nin sekizinde -Mart ayında- Miladi 630 senesinde, Medine yakınındaki Kuf bölgesinde doğmuştur. Doğumuna çok sevinen Hz. Muhammed, İbrahim'in annesi Mariye'yi o gece azat etmiştir ve kendisine oğlunun doğumunu müjdeleyen Ebû Rafî'yi de bir köle ile mükâfatlandırmıştır. Peygamber efendimiz bebeğin isminin İbrahim olduğunu *"Bu gece bir oğlum oldu. Ona atam İbrahim'in adını verdim"* sözleriyle duyurmuştur (Müslim, Fedâil 62). İbrahim, Ümmü Bürde Havle bint Münzire'nin sütanneliğine verilmiş ve bunun karşılığında Peygamber efendimiz Ümmü Bürde Havle'ye bir hurma bahçesi ve birkaç koyun vermiştir.

Beyaz tenli oluşunu babasından alan İbrahim, sütanesi Ümmü Bürde'nin evinde kimi kaynaklarda on altı, kimilerinde henüz on yedi veya on sekiz aylıkken hastalanarak Hz. Peygamber'in yanında vefat etmiştir. Hz. Peygamber, *"Göz yaşarır, kalp üzülür fakat biz Rabbimizin razı olacağı sözlerden başkasını söylemeyiz. Ey İbrâhîm, biz senin ölümünden dolayı gerçekten üzgünüz."*(Müslim, Fedâil 62) ifadeleriyle üzüntüsünü dile getirmiştir (Özaşar vd., *Hadislerle İslâm*, VI, İstanbul 2017, s. 384-386).

Buhârî'den rivayet edilen bir habere göre Hz. Peygamber, oğlu İbrahim'in vefatı üzerine şu sözleri söylemiştir: *"Bize Şu'be haber verdi ki, Adıyy ibn Sâbit söyle demiştir: Ben el-Berâ (ibn Âzib-R)'dan işittim, şöyle dedi: (Peygamber'in oğlu) İbrâhîm aleyhi's-selâm öldüğü zaman Rasûlullah (S):*

- 'İbrâhîm için cennette bir süt emzirici vardır' buyurdu." (Buhârî, Edep 109).

Kaynaklarda vefat senesi ile ilgili kesin bir bilgi olmamakla beraber hicretin 10. yılında Rebiü'l-evvel ayında (Haziran 631) ya da Ramazan 'da (Aralık 631) veya Şevval ayı gibi (Ocak 632) farklı tarihlerde vefat ettiği yönünde çeşitli rivayetlere rastlanmaktadır. Hz. İbrahim'in kabri Medine'de Bakî Mezarlığı'nda bulunmaktadır

(Asri Çubukçu, “İbrahim”, *DİA*, XXI, İstanbul 2000, s. 273-274; Acar vd., “Hz. Muhammed Resûlullah” *Yeni Türk Ansiklopedisi*, VII, İstanbul 1985, s. 2491).

KİTÂB-I DÂSTÂN-I İBRÂHÎM NÜSHÂSI

İncelemesi yapılan “Kitâb-ı Dâstân-ı İbrâhîm” yazması, Ankara’da Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu’nda yer almaktadır. İlgili yazmanın Hz. İbrahim b. Edhem’i anlatan bir eser olduğu tefkîr-i galata ile belirtilmiş “Dâstân-ı İbrâhîm Edhem” adıyla katolaga kaydı yapılmıştır.

Nüsha, 22 Şubat 1973 yılında Abdullah Öztemiz’den (Gemlik) satın alınmıştır. 102 DVD numaralı yazmanın müellifi ve müstensihi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Bu sebeple telif ve istinsah tarihi de bilinmemektedir. 06 Mil Yz A 1981 numarada kayıtlı yazma 1a-5a varaklarında yer almaktadır.

Bahsi geçen el yazması eser, bir mecmua¹dan oluşmaktadır. Bu mecmua içerisinde Dâstân-ı İbrâhîm hâricinde sırasıyla Destân-ı Fâtıma Aşvâli, Hikâyet-i Cümcüme Sultân, Destân-ı Hâtûn ve Destân-ı Geyik yer almaktadır. Nüsha, 200x135-140x88 mm. ölçülerinde olup, 13 satırdan oluşmakta ve suyolu filigranlı kâğıt türü özelliğini taşımaktadır. Desenli kâğıt kaplı, mukavva bir ciltten mütekevindir. Eser, Osmanlı edebiyatı ile ilgili olup cetvelleri kırmızı renklidir; yapraklarında ise rutubet lekeleri bulunmaktadır. Ayrıca yazmanın, bazı sayfalarında yırtılmalar tespit edilmiştir. Nesih² hattıyla yazılıp sahip olduğu aruz kusurları ile yazıya aktarılan nüsha, Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini taşımaktadır. Bu sebeple metin, söz konusu dil özellikleri esas alınarak okunmuştur.

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNİN TEVELLÜDÜ VE TEKÂMÜLÜ

1071 Malazgirt Zaferi ile Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması süreci başlamıştır. Anadolu’ya akın eden Oğuz boyları, Anadolu’ya Türk kimliği

¹ Mecmua: İçerisinde birçok yazardan alınmış seçme eserlerin yer aldığı yazma veya matbu eserlerdir (Selami Ece, *Klasik Türk Edebiyatı Araştırmaları Yöntemleri (I-II)*, Erzurum 2015, s. 213).

² Nesih: Mucidi İbn Mukle olup Sülüs hattını yazan kalemin üçte bir semikliğinde bir kalemle yazılan, oldukça yaygın bir kullanıma sahip olan yazı türüne verilen addır (Yılmaz vd., *Osmanlıca Türkçesi*, Ankara 2011, s. 21).

kazandırmak ve bölgeyi İslâm yurdu yapmak için çaba sarf etmişlerdir. Yurt kurmak amacıyla Anadolu'ya yerleşen Türklerin önemli bir kısmını Oğuzlar oluşturduğu için konuşulan dil ve yazı dilinin esasını Oğuz Türkçesi teşkil etmiştir.

Oğuz Türkçesi, X. yüzyıldan önce de zengin bir Halk edebiyatına sahip oluşu ile Türkçenin diğer sahalardan farklı olduğunu göstermiştir. Oğuz ve Türkmen boyları Siderya'dan Maverâünnehir'e, Harezm'den Horasan'a kadar uzanan geniş bir bölgeye yayılmışlardır. XI. yüzyılda Büyük Selçuklular ile birlikte Azerbaycan, Irak bölgesi, hatta Bağdat'a kadar olan bölgeyi fethedip bölgede Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurmuş ve Anadolu'nun Türkleşmesinde etkili olmuşlardır (Şentürk ve Kartal, 2011, s. 39-40).

XI. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Karahanlı Türkçesi ile Oğuz Türkçesi, bazı dil unsurları yönünden örtüşürken bazı dil özelliklerinde de farklılık göstermiştir. XI-XIII. yüzyıllar arasında Oğuz Türkçesi, kısmen Karahanlı yazı dili özellikleri ile kısmen de Kıpçak dil özellikleri ile bütünleşmiştir (Zeynep Korkmaz, "XI-XIII. Yüzyıllar Arasında Oğuzca", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, I, Ankara 1995, s. 268-271).

XIII. yüzyılda başlayıp XV. yüzyılın 2. yarısına kadar devam eden dönem olarak bilinen Eski Anadolu Türkçesi, kendi içerisinde üçe ayrılır:

1. Selçuklular Dönemi: Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklular Dönemi'nin siyasî ve içtimaî koşulları sebebiyle her iki devlette de resmi dil Farsça olup İslâm dininin etkisiyle din dili olan Arapça, ilim dili olarak kabul edilmiştir. Fakat halkın arasında kullanılan dilin Oğuz Türkçesi olması, XII. yüzyılın ortalarında Oğuz Türkçesinin yazı diline dönüşüm sürecini başlatmıştır. XIII. yüzyılda ise halk için kaleme alınan birçok eser, dinî ve tasavvufî esaslara dayanan, basit içerikli konu anlatımı ile Halk edebiyatı ürünleri olarak dikkatleri celbetmiştir (Zeynep Korkmaz, "Oğuz Türkçesinin Tarihi Gelişme Süreçleri" *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/1 Winter 2010*, s. 25, 27).

2. Beylikler Dönemi: Selçuklu Devleti'nin yıkılışından Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna kadar uzanan dönem "Beylikler Dönemi" olarak adlandırılmaktadır. Bu dönem XIII. yüzyılın sonlarından XV. yüzyılın başlarına kadar devam etmektedir. Anadolu Beyliklerinin başında bulunan Türkmen beylerinin Anadolu'da Türkçeyi Arapça ve Farsçaya karşı hâkim kılma gayretlerinin gösterildiği bir dönem olmuştur. Bu sebeple Oğuz Türkçesi ile devlet irade merkezlerinde; kültür, sanat, fikir, bilim ve

edebiyat eserleri verilmeye başlanmıştır. Bu açıdan Beylikler Dönemi, Türk dili tarihinde ilk kez Oğuz Türkçesine dayanan bir yazı dilinin oluşmaya başladığı dönem olmuştur (Zeynep Korkmaz, “Anadolu’da Oğuz Türkçesi Temelinde İlk Yazı Dilinin Kuruluşu” *Bellekten*, II, 2009, s. 64).

3. Osmanlılar Dönemi: Bu dönem, Osmanlı Beyliği’nin Anadolu’daki beyliklerin siyasî varlıklarına son verip beylikleri yeni kurulan Osmanlı Devleti’nin bünyesinde topladığı dönemdir. Osmanlı Dönemi; XV. yüzyılın ortasından itibaren, dil yapısı özellikleri açısından Eski Anadolu Türkçesini, Osmanlı Türkçesi ile birleştiren bir geçiş dönemi konumundadır. Bulduğu coğrafi bölge ve dinî etkileşim bakımından Arapça ve Farsça kelimelerin Oğuz Türkçesine girmesi ile Türkçenin ağırlaşmaya başladığı görülür.

Bu dönemde Arapça ve Farsçadan çevrilen eserler yoluyla Eski Anadolu Türkçesine birtakım kelimeler girmişse de bunların sayısı çok az olup Osmanlı Türkçesi ile karşılaştırılmayacak ölçüde sınırlı kalmıştır.

Özellikle bu dönem Oğuzca çok daha kuvvetli hâle gelmiş, daha sonra Türkçenin kollara ayrılmasında da etkin bir rol oynamıştır. Eski Anadolu Türkçesi zaman içerisinde çeşitli değişim ve gelişmeler vasıtası ile Osmanlı Türkçesi, Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Güney Kırım Türkçesi, Kuzey Kıbrıs Türkçesi ve Gagavuzca’yı kapsayan Güney-Batı Türkçesinin oluşmasında da ana unsuru teşkil etmiştir. Günümüz Türkiye Türkçesi ağızlarının oluşumunda ise yine esas dayanak Eski Anadolu Türkçesi olmuştur (Zeynep Korkmaz, “Oğuz Türkçesinin Tarihi Gelişme Süreçleri” *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/1 Winter 2010*, s. 29-30).

BİRİNCİ BÖLÜM

KİTÂB-I DÂSTÂN-I İBRÂHİM 'İN ŞEKİL VE MUHTEVA YÖNÜNDEN İNCELEMESİ

1.1. Şekil İncelemesi

1.1.1. Nazım Biçimi

İbrahim Kitabı, Divan edebiyatının nazım şeklelerinden biri olan mesnevi nazım biçiminde kaleme alınmıştır. İlk kez Fars edebiyatında ortaya çıkan Mesnevi, sözlükte “ikişer, ikişerli anlamında; iki dizelik şiirler”dir. Her beyti kendi arasında kafiyeli olarak yazıldığı için fazla tercih edilen bir biçim olmuştur; bu biçimle binlerce beyitten oluşan eserler ortaya konmuştur. Beyitler arasındaki konu bütünlüğüne de dikkat edilmiş olup her beytin anlamı kendi içinde tamamlanmıştır (Mustafa Çiçekler, “Mesnevi” , *DİA*, XXIX, Ankara 2004, s. 320; İsen, Horata, Macit, Kılıç ve Aksoyak, 2015, s. 264-265; Okuyucu, 2015, s.171).

1.1.2. Vezin ve Kafiye Örgüsü

Şehname vezni olan “Fâ’ ilâtün Fâ’ ilâtün Fâ’ ilün” (_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _) ile yazılmıştır. Mesnevi nazım biçiminde yazılan İbrahim Kitabı, Klasik literatüre uygun olarak mesnevi nazım biçiminin kafiye örgüsü olan “aa bb cc dd...” şeklinde yazılmıştır (Mustafa Çiçekler, “Mesnevi” , *DİA*, XXIX, Ankara 2004, s. 320).

Söz konusu kitabın yazımında kullanılan kafiye şeması şu şekildedir:

Fâ’ ilâtün Fâ’ ilâtün Fâ’ ilün

_ . _ _ / _ . _ _ / _ . _

1. Hâk Te’âlâ şabr eder her işlere →a

Hem şabırlık ol verir kalımlara →a

2. Bu ne derdüdü bu ne hasret bu ne âh →b

Kim bize vaşl eylediñ ey Pâdişâh →b

3. Dünyâda ecel bile durmaz eser →c

Ey nice analarıñ bağırñ keser →c

4. Ey nice kardaşı kardaşdan ölüm →d

Ayırır derd-ü firâk ile ölüm →d

1.1.3. Sanatlar

1.1.3.1. İrsâd

“Seci’li ya da uyaklı bir sözde, seci’nin ve uyağın nasıl olacağını ya da seci’ ve uyağın kılavuzluğuyla sözün sonunun nasıl biteceğini bir sözcükle önceden belirtme ve “îmâ” etmektir. Bu sanata teshim de denir.”(Dilçin, 2016, s. 446).

1. Hâk Te’âlâ şabr eder her işlere

Hem şabırlık ol verir kalmışlara

Yukarıdaki beyitte birinci dizede “Hâk Te’âlâ”nın geçmesi ve “şabr eder her işlere” denilmesi sözün ikinci dizenin uyaklı olarak “şabırlık ol verir” sözlerine yer verilerek “İrsâd” sanatı yapılmıştır.

1.1.3.2. İstiare

Bir şeyi, sahip olduğu isimden farklı olarak, benzerliği bulunan başka bir şeyin adıyla anma sanatıdır. Bir istiarede bulunması gereken üç özellik vardır:

1. Sözcüğün ilk anlamından farklı bir ad olarak kullanılması.
2. Bir zarureten ötürü kelimenin kendi anlamının dışında kullanılma zaruretinin bulunması.
3. Benzetme amacı bulunması.

İstiare, benzetme unsurlarının temel öğelerinden hangisinin bulunduğu tespit edilmesine göre iki şekilde incelenir, benzetmenin temel iki öğesinin yani benzetilen ile benzetmeliğin, ikisinden birinin söylenmemesiyle yapılır:

1. **Açık İstiare:** Benzetmeyi oluşturan temel unsurlardan kendisine benzetilen (benzetmelik) ile yapılan istiare türüdür. Cümlede, benzeyen (benzetilen) unsur verilmeyip onun yerine türlü yönlerden benzerliği bulunan daha güçlü (kuvvetli) bir unsurun –kendisine benzetilenin– verilmesiyle ifa edilir. Divan şiirinde kullanılagelen kalıplaşmış mecazların geneli, açık istiareye örnek teşkil eder.
2. **Kapalı İstiare:** Benzetmeyi oluşturan temel unsurlardan benzeyen (benzetilen) ile yapılan istiare türüdür. Söz konusu istiare türünde, kendisine benzetilen (benzetmelik) unsur söylenmeyerek anlamdan sezilmesi istenir.
3. **Yaygın İstiare:** Benzetmeyi oluşturan temel unsurlardan sadece biriyle, onun fazla sayıdaki benzer yönleri art arda sıralanarak ifa edilir. Yaygın benzetmeye benzemekle birlikte benzetilen (benzeyen) ve benzetmelikten (kendisine benzetilen) “yalnızca biri”nin kullanılması bakımından ondan ayrılır. Yaygın benzetmede her iki unsur da cümle içinde verilir (Dilçin, 2016, s. 412-414).

3. Dünyâda ecel bile durmaz eser

Ey nice analarıñ bağıñ keser

Bu beytin birinci mısrasında geçen “ecel” kelimesi, rüzgâra benzetilmiştir. Fakat “rüzgâr” kelimesi yerine “esmek” eylemi kullanılarak “Kapalı İstiare” sanatı yapılmıştır. Yine ikinci mısradaki ecel, bıçağa benzetilmiş olup “bıçak” kelimesi yerine “kesmek” eylemi kullanılmıştır. Dolayısıyla ikinci dizide de “Kapalı İstiare” sanatı yinelenmiştir.

69. Yüregim yandı eridi şu tenim

‘Ömrüm az oldu arañızda benim

Birinci mısradaki yürek ateşe benzetilmiş fakat ateş kelimesi yerine “yanmak” eylemi kullanılmış ve dolayısıyla “Kapalı İstiare” sanatı icra edilmiştir. Yine “eridi şu tenim” ifadesinde “ten” kelimesi buza benzetilmiş fakat buz yerine erimek eylemi kullanılarak “Kapalı İstiare” sanatı yapılmıştır.

1.1.3.3. İstifham

Sözü, soru soruyormuş gibi yapıp sorulan şeye bir cevap beklemezsiniz, bir duyguyu, anlamı ve düşünceyi kuvvetlendirmek için söyleme biçimidir. Bir olay karşısında duyulan şaşkınlık, hayranlık gibi durumları arz etmede kullanılıp bir soru adıyla sağlanır (Dilçin, 2016, s. 456).

30.Eydür ey gönülüm yemişi İbrâhîm

Ne tüz êrdi sana taqđîr qadîm

Yukarıdaki beytin ikinci mısrasında “Ne tüz êrdi sana taqđîr qadîm” ifadesiyle sorduğu şeye bir yanıt beklenmezsiniz, beyitteki anlam ve duyguyu güçlendirmek için soru biçiminde söylenerek “İstifhâm” sanatından yararlanılmıştır.

1.1.3.4. İştikak

Aynı kökten türemiş iki veya daha fazla sözcüğü bir beyit içerisinde kullanma sanatına verilen addır (Dilçin, 2016, s. 483).

67. Ey bizim tatlu yârimiz aqvâlîñ

N’ite oldı bize ayıtgil hâlîñ

Yukarıdaki beyitte geçen “hâl” ve “aqvâl” kelimeleri aynı kökten müştak oldukları için “İştikâk” sanatına örnek teşkil etmektedir.

1.1.3.5. Nidâ

Şairin, bir olay veya durum karşısında yoğunlaşan duygularını ve heyecanını “ey, hey” gibi ünlemlerle seslenerek ifade etmesidir. Bu sebepten “Nidâ, Tekrîr ve Teşhîs” sanatları ile beraber kullanılır (Dilçin, 2016, s. 453).

2. Bu ne dertdür bu ne hasret bu ne âh

Kim bize vaşl eylediñ ey Pâdişâh

Yukarıdaki beytin ikinci mısrasında “ey” ünlemiyle seslenilerek “Nidâ” sanatına yer verilmiştir.

10. El-kevn-i fâhr-i Muḥammed Muṣṭafâ

Ol daḥi gördi bu derdi ey şafâ

Yukarıdaki beytin “Ol daḥi gördi bu derdi ey şafâ” mısrasında geçen “ey” ünlemiyle seslenilip “Nidâ” sanatı yapılmıştır.

58. Ya nice aḳ yüzlüleri kıldı siyâh

Hem sini üstünde bitdürdi giyâh

Beytin birinci dizesindeki “ya” ünlemiyle “Nidâ” sanatı yapılmış olduğu görülmektedir.

1.1.3.6. Mübâlağa

Sözü daha etkili kılabilmek için bir durumu, olayı, düşünceyi ve duyguyu ya imkânsızlık mertebesinde anlatmak ya da olduğundan daha üst ve aşağı derecelere taşıyarak ifade etmektir. Divan edebiyatında genellikle medhiye, fahriye ve hicviyelerde başvurulan bir sanattır. Mübâlağa sanatı tebliğ, iğrak ve gulûv olarak üç kısımda incelenir (Dilçin, 2016, s. 447).

44. Oḳuyugelmiş beni taşra durur

Kim yüzüniñ pür-nurî ‘arşa urur

Yukarıdaki beytin ikinci mısrasında “Kim yüzüniñ pür-nurî ‘arşa urur” ifadesiyle yüzünün nurunun dokuz kat göğşe vurması ifadesiyle abartı yapılmış ve bu şekilde “Mübâlağa” sanatından yararlanılmıştır.

37. Yidi kez mekteb yolunı ṭolanur

Gözyaşıyla ol şoḳaḳlar şulanur

Yukarıdaki beytin ikinci dizesinde “Gözyaşlarıyla ol şoḳaḳlar şulanur” ifadesiyle gözyaşının ne kadar çok olduğu hususunda abartıya gidilip “Mübâlağa” sanatı icra edilmiştir.

1.1.3.7. Telmih

Geçmişteki bir olayı, meşhur bir şahsı, bir âyeti, bir inancı ya da yaygın bir atasözünü cümle içinde belirtmeden çağrıştırmaya sanatıdır. Anımsatılan şey, uzun uzadıya açıklanmayıp bir iki sözcükle hatırlatılır (Dilçin, 2016, s. 461).

45. İbrāhīm eydür n'ite oldı şafā
Oğlunu isteyü geldi Muştafā

Yukarıdaki beytin birinci mısrasındaki “şafā” kelimesi Hz. Peygamber’in ismet sıfatına atfen söylenmiş ve “Telmih” sanatı icra edilmiştir.

88. Ol Ebū Bekir ‘Ömer ‘Oşmān ‘Alī
Gör Mekke geldi anı cümle velī

Yukarıdaki beyitte İslâm tarihinde önemli yeri ve değeri olan Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali –Hulefâ-i Râşidîn– isimleri zikredilerek “Telmih” sanatına başvurulmuştur.

93. Şol sâ’at iki ferişte geldiler
İbrāhīm’e gör ne su’âl şordılar

Yukarıdaki beytin birinci dizesinde “iki ferişte” yani “iki melek” söylemiyle Münker ve Nekir –sorgu melekleri– kastedilmiş dolayısıyla “Telmih” sanatı ifa edilmiştir.

1.1.3.8. Tenasüb

Bir konu hakkında, aralarında türlü yönden ilişki bulunan en az iki sözcük, terim ve deyim bir dize ya da beyit içerisinde; sıralama amacı güdülmeden rastgele-kullanımı ile yapılan sanattır. Divan edebiyatında bilim terimleri, mitoloji, tarih ve mesnevi kahramanları, hayvan, bitki ve çiçek isimleri; bunların dışında farklı konularla ilgili sözcükler şairler tarafından şiirlerinde sıklıkla kullanılmıştır (Dilçin, 2016, s. 431).

43. Atan ki şadık göñli arı

Mü'miniñ dīni yolunda rehberi

Yukarıdaki beyitte geçen “mü'mīn”, “dīn” ve “rehber” kelimeleri arasında anlam bakımından bir uygunluk söz konusudur. Dolayısıyla “Tenâsüb” sanatı icra edilmiştir.

57. Resül eydür bu konuk kıldırır harāb

Çok saraylar issini kıldı türāb

Birinci dizede bulunan “harāb” kelimesi ile ikinci dizede geçen “türāb” anlam bakımından birbiriyle ilişkili olması nedeniyle “Tenâsüb” sanatına örnek teşkil etmektedir.

62. Tā varam üstādımıñ gönlüñ yapam

Baş koyub önünde ayağıñ öpem

“Baş koymak” ve “ayak öpmek” deyimleri tarikat adâbı ile ilgili hususlar olması sebebiyle “Tenâsüb” sanatına örnek oluşturmaktadır.

105. Ne dilerse dilesün didi Calab

Dilegi her ne ise kılsun taleb

Yukarıdaki beyitteki “dilemek” ve “taleb etmek” kelimeleri arasında anlam bakımından uygunluk nedeniyle “Tenâsüb” sanatı icra edilmiştir.

1.1.3.9. Tekrîr

Sözün etkisini kuvvetlendirmek veya pekiştirmek için anlamın üzerinde yoğunlaştığı sözcük ya da söz öbeklerini art arda tekrar etmektir. Kulağı rahatsız etmeyen ve anlamın kuvvetini arttıran yinelemelere “Hüsni-tekrâr” denir. Tekrîr sanatı, eğer soru anlamı taşıyan sözcüklerle yapılırsa “İstifhâm”, ünlemlerle yapılırsa “Nidâ” adını alır (Dilçin, 2016, s. 452).

8. Ne yigit bilür bu ölüm ne koca

Ne yoħsul bilür bu ölüm ne hōca

Yukarıdaki beyitte birinci ve ikinci dizede yinelenen “ölüm” sözcükleri ile “Tekrîr” sanatı yapılmıştır.

1.1.3.10. Teşbih

Sözü güçlendirmek için, aralarında ortak nitelik bulunan iki şeyden, ortak nitelik bakımından zayıf olanı nitelikçe daha güçlü olana benzetmektir. Teşbih sanatında sözcükler gerçek anlamlarında kullanılır.

Teşbih sanatının “erkân-ı teşbih” adı altında dört temel ögesi vardır. Bunlar: Benzetilen (müşebbeh), benzetmelik (müşebbeh bihi), benzetme yönü (vech-i şebeh) ve benzetme edatı (edat-ı teşbih)dır.

Teşbih öğelerinden birinin veya birkaçının bulunup bulunmaması yönünden beş farklı benzetme vardır:

1. Bir diğer adı “Teşbih-i mufassal” olan ayrıntılı benzetmedir. Bu benzetme içerisinde teşbihin dört ögesi de bulunmaktadır.
2. “Teşbih-i muhtasar” olarak da bilinen kısaltılmış benzetmedir. Bu benzetme, içerisinde benzetme yönü zikredilmeyerek yapılmaktadır.
3. Bir diğer adı “Teşbih-i müekked” olan pekiştirilmiş benzetmedir. Bu benzetme içerisinde teşbih edatı bulunmamaktadır.
4. “Teşbih-i belîğ” olarak da bilinen uz benzetmedir. Bu benzetme, sadece benzetilen ve benzetmelik öğeleriyle yapılmaktadır.
5. “Teşbih-i temsilî” olarak da bilinen yaygın benzetmedir. Bu benzetmede, benzetilen ile benzetmelik arasındaki birden fazla özellikleri sırayla söylenerek yapılan benzetmedir (Dilçin, 2016, s. 405-411).

46. Çıkayın şol ay yüzüni göreyim

Cânımı isterse kurbân vèreyim

Birinci mısırada “ay yüzüni” ifadesiyle Hz. Mustafa’nın yüzü aya benzetilmiş benzetilen ve benzetmelik bulunması hasebiyle “Teşbih-i belîğ” sanatı icra edilmiştir.

72. Siz beni unutmañız öldi deyü

Düşdi yère gülyüzi şoldı deyü

Yukarıdaki beytin ikinci mısrasında yüz, güle benzetilmiştir. Yüz benzeyen, gül kendisine benzetilen olup solmak fiili eklenerek güle ait bir özelliğin vurgusu yapılmış ve bu vasıta ile benzetme yönü ortaya çıkarılarak “Teşbih-i temsili” sanatı ifa edilmiştir.

1.1.3.11. Tezâd

Birbirine zıt olan iki duygunun, düşünce ve hayalin arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları bir arada söyleme sanatıdır. Divan edebiyatında tıbak, mutâbakat, tatbîk, tekâfu adlarıyla da bilinir (Dilçin, 2016, s. 449).

8. Ne yigit bilür bu ölüm ne koca

Ne yoğsul bilür bu ölüm ne hōca

Yukarıdaki beyitte birinci mısırada “yigit” (genç) ve “koca” (ihtiyar) kelimeleri ile ikinci mısırada da “yoğsul” (fakir) ve “hōca” (zengin, ağa) kelimeleri arasında “Tezâd” sanatı yapılmıştır.

36. Ol āhı kabmasa Cebrā’îl ‘amu

Yanar idi yèr ve gök uçmağ tamu

Yukarıdaki beytin ikinci dizesinde “yèr” ve “gök” ile “uçmak” ve “tamu” kelimeleri arasında “Tezâd” sanatı yapılmıştır.

58. Ya nice ak yüzlüleri kıldı siyâh

Hem sini üstünde bitdürdi giyâh

Yukarıdaki beytin birinci dizesinde geçen “ak” ve “siyah” kelimeleri arasında “Tezâd” sanatı icra edilmiştir.

1.2. Muhteva İncelemesi

1.2.1. Allah’ın İsimleri

1.2.1.1. Hak

Allah’ın isimlerinden biri olup çoğulu “hukûk” ve “hikâk” olan kelime sözlükte, “yakîn, bir şeye yakînen muttali olmak, doğru, sabit ve şüphe olmayan şey, hüküm, fasıl ve kaza olunmuş iş, gerekmek, bir şeyi gerçekleştirmek, Kur’ân-ı Kerîm” gibi anlamlara gelmektedir. “Varlığından hiç şüphe duyulmayan ve gerçek olan” demektir. Kur’ân-ı Kerîm’de “*Bu böyle. Çünkü Allah, hakkın ta kendisidir. Şüphesiz o, ölüleri diriltir ve o, her şeye hakkıyla kadirdir.*” (Hacc 22/6) âyetiyle izah edilmiştir.

Kur’ân-ı Kerîm’de hak kelimesi 247 yerde genellikle bâtılın zıddı olarak zikredilmiştir. Bütün varlıklar, varoluşları içerisinde kendisine özgü özellikler taşıırken Yüce Allah tüm sınırlandırılmış, geçici ve noksan sıfatlardan uzaktır. İnsanlar her ne kadar yanlış, kusurlu ve çarpık söylemlerde bulunsalar da Allah’ın bütün söylemleri hak, gerçeği bildirir. Bu sebeple o ne söylese doğru olan odur. “*Allah, şöyle dedi: İşte bu gerçektir. Ben de gerçeği söylüyorum.*” (Sâd, 38/84). Bütün mevcûdât ve mahlûkât değişikliğe uğrarken Allah, hak oluşunun gereğince hiçbir değişime uğramayan sabit, ezeli ve ebedî olan tek gerçektir.

Allah’ın varlığı vacibü’l-Hak, tüm yaratılanların varlığı ise mümkün hak. Onun için Allah, mutlak hak olup her hakikatin kendisinden bizzat alınan hakikî hak. Onun varlığı hakkı nispetini açıklamış ve yaratılanların varlığını kendi hakkına nispet etmiştir. Bu sebeple Allah’ın göndermiş olduğu bütün peygamberler ve kitaplar, hak isminin gereğince hak (Gazali, 2005, s. 150-153; Sarı, 1984, s. 328; Işık, 2015, s. 300-304; Mustafa Çağrı, “Hak”, *DİA*, XV, İstanbul 1997, s. 137).

24. angisiñ diler ise kılsın abul

a Calab byle buyurdu ya Resul

28. Dur ri İbrahim'i getürüvr

a buyurdu bu işi bitürüvr

1.2.1.2. Kadim

Arapça kökenli olup “kıdem” kelimesinden türemiştir. Sözlükte, “çok eski zaman, geçmişi çok eskilere dayanan, başlangıcı olamayan, eski, cesur olmak ve her şeyin evveli” anlamlarına gelmektedir. Kelimenin çoğulu “kudemâ” ve “kudüm”dür.

Cenab-ı Hakk'ın isimlerinden veya sıfatlarından biri olarak kabul edilmektedir. İbn-i Mâce, “Kadim”in Allah'ın zâtî sıfatlarından biri olarak, Allah'ın başlangıcının ve öncesinin olmadığını, yaratılmadığını ve ezeli olduğunu söylemiştir (*İbn-i Mâce*, Dua 10).

“Kadim” Allah'ın ulûhiyet sıfatından ileri gelmektedir. Dolayısıyla Allah'ın ilâh olduğunu belirtmektedir (Banu Ertuğrul; Onur Ertuğrul, 2017, s. 313; Yusuf Şevki Yavuz, “Kıdem”, *DİA*, XXV, Ankara 2002, s. 394-395; Sarı, 1984, s. 1206; İsmail Karagöz, “Kadim”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara 2007, s. 353).

16. On dört yaşına rmişdi İbrahim

Görsen n'eyler anıyla ol adim

74. asretiyle zari kıldılar 'azim

N'ola bağıslasa seni ol adim

1.2.1.3. Kerim

Arapça “k-r-m” kökünden tüeyen “Kerim” sözlükte “cömert olan, kerem sahibi, müsamahası ve affi çok adam, kıymetli, nazik, misafirperver, asil, iyilik

yapan, bağış ve hayrı hiç tükenmeyen” anlamlarına gelmektedir. Kelimenin çoğulu “kirâm” ve “kürâma”dır.

Allah’ın bir ismi olarak Kerîm, “o vaat ettiği zaman sözünü yerine getiren, verdiği zaman son derece çok veren, ne kadar verdiğine ve kime verdiğine aldırmayan”dır. “Kendisine sığınan ve kalbini açan ihtiyaç sahibi hiç kimseyi geri çevirmeyen, başkasına muhtaç etmeyen ve boyun eğdirmeyen, hiçbir aracı gözetmeksizin direk kendisine bağlayan ve isteklerini karşılayan”dır. Allah u Teâlâ bu ismiyle “rızkı, akıl, ilim, görmek, sevgi, güven, sabır, sosyal hayat” gibi birçok ikramı, hesapsız bütün yarattıklarına ihsan etmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de 10 yerde zikredilmiştir.

Allah’ın Kerîm ismi, kullarına bir vasıf olarak da verilmektedir. Müslim’den rivâyet edilen bir hadisinde Hz. Peygamber, “*Üzüm ağacına kerem demeyin, çünkü kerem Müslüman adamdır.*” buyurmaktadırlar. Sözü geçen hadisteki “adam” sıfat yerine kullanılmıştır (Işık, 2015, s. 254-257; İsmail Karagöz, “Kerîm”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara 2007, s. 372-373; Sarı, 1984, s. 1303; Gazali, 2005, s. 137-138; Bekir Topaloğlu, “Kerîm”, *DİA*, XXV, İstanbul 2002, s. 287).

11. Bir ‘iyâl vermişdi aña Kerîm

Ḥüsn yoluğ ḥüb idi adı İbrâhîm

108.Ol Kerîm aña n’eyle işledi

Ümmetimi ol bana bağısladı

1.2.1.4. Rab/Rabb

Yüce Allah’ın isimlerinden biri olan “Rab” sözlükte “efendi, sahip, mürebbi, düzene sokan, tedbir eden, istediğini yapabilen, yetiştiren, besleyen, kayıran, Allah” ve “bir şeyi yetkinlik noktasına kadar kademe kademe inşa edip geliştirmek” anlamlarına gelmektedir. Çoğulu ise “erbâb”tır. Arapça “r-b-b” kökünden türeyen “Rabb” genellikle mübalağa ile “terbiye eden, mâlik, gözetip kollayan, nimet veren,

ıslah edip geliştiren, mâbud” gibi anlamlar kazanarak Allah’ın sıfatı olarak kullanılmaktadır.

Kur’ân-ı Kerîm’de 969 defa Rabb kelimesi geçmektedir. İbn-i Mace ve Tirmizi’ye göre “Rabb” Allah’ın isimleri arasında yer almazken İbn-i Hacer’e göre ise Allah’ın isimleri arasında yer almaktadır.

Tasavvuf bakımından ise “Rabb” Allah’ın rubûbiyeti sırrınca kullarını kuşatıcı ve onlara has bir isimdir. Allah bu ismi ile her şeyi terbiye etmektedir ve her şey Allah’ın bu ismine ihtiyaç duymaktadır. Rab-abd (efendi köle), rububiyet-ubûdiyet (ilahlık-kulluk), kayıran-kayırlan ilişkisi bakımından önem taşır. Bütün mevcûdât ve mahlûkât Allah’ın Rab ismine mevsûldür (Sarı, 1984, s. 563; İsmail Karagöz, “Rab”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara 2007, s. 541; Bekir Topaloğlu; Süleyman Uludağ, “Rabb”, *DİA*, XXXIV, İstanbul 2007, s. 372-373; Uludağ, 2005, s. 289).

94. Birisi eydür eyā men Rabbüke

Birisi eydür ve mā Nebiyyüke

1.2.2. İbrahim Destanı Kitabı’nda Yer Alan Başlıca Şahsiyetler

1.2.2.1. Hz. Muhammed

Hz. İbrahim’in oğlu Hz. İsmail’in soyundan gelen ve son peygamber olarak irsâl edileceği semâvi kitaplarda haber verilen, vasıflarına ve nübüvvetine kendinden önceki bazı peygamberler tarafından dikkat çekilen Hz. Muhammed, 17 Nisan Miladi 569 veya 20 Nisan Miladi 571 yılında; Fil Vak’ası’ndan iki ay sonra Fil Yılı’nda Kameri Rebiü’l-evvel’in 12’sinde veya 9’unda Mekke’de doğmuştur. Hz. Peygamber’in doğumunu birçok kâhin de öncesinden haber vermiştir (Hasan, 1987, I, s. 99; Paşa, 1981, s. 47-48, 53).

Hz. Peygamber’in aile şeceresi “Muhammed b. Abdullah b. Abdulmuttalib b. Hâşim b. Abdülmenâf b. Kusay b. Kilâb b. Mürre b. Kâ’b b. Lüey b. Gâlib b. Fıhr b. Mâlik b. Nadr b. Kinâne b. Huzeyme b. Müdrike b. İlyâs b. Mudar b. Nizâr b. Ma’ad b. Adnân” şeklindedir (Pala, 2013, s. 330).

Hz. Peygamber'in annesi Âmine'nin şeceresi ise "Âmine bint-i Vehb b. Abdülmenâf b. Zühre b. Kilâb"tır (Acar vd., "Hz. Muhammed Resûlullah" *Yeni Türk Ansiklopedisi*, VII, İstanbul 1985, s. 2480).

Hz. Muhammed, henüz Hz. Âmine ona hamile iken babası Abdullah'ı kaybetmiş ve yetim kalmıştır (Paşa, 1981, s. 51-52). Kureyşlilerin o dönemdeki geleneklerine göre çocuklar, dillerini en iyi şekilde öğrenmeleri, daha sağlıklı büyümeleri ve emzirilmeleri için bir sütanneye verilmektedir. Bu geleneğe göre kendisine sütanesi buluncaya kadar Ebû Leheb'in Süveybe adındaki cariyesine emzirilmek üzere verilmiş, sonrasında Halime isimli bir sütanne bulunup ona teslim edilmiştir. Onun yanında kaldığı sürede sütkardeşleri ile birlikte köyde çobanlık yapmış ve bu durum onun sakin, merhametli ve yumuşak karakterli biri olmasında etkili olmuştur (Mustafa Fayda, "Muhammed", *DİA*, X, İstanbul 1994, s. 409).

Annesi Hz. Âmine, o altı yaşındayken eşi Abdullah'ın kabrini ziyaret edip Mekke'ye dönerken Medine'de Ebvâ köyünde hastalanıp vefat etmiş; hem annesini hem de babasını kaybeden Hz. Peygamber'i dedesi Abdulmuttalib yanına almıştır. Dedesinin vefatından sonra ise amcası Ebû Tâlib himayesinde evleninceye kadar kalmıştır (Acar vd., "Hz. Muhammed Resûlullah" *Yeni Türk Ansiklopedisi*, VII, İstanbul 1985, s. 2481).

Dokuz veya on iki yaşında iken amcası Ebû Tâlib ile birlikte ticarete başlayan Hz. Muhammed, birçok yere ticaret amaçlı yolculukta bulunmuş, bu ticari yolculukların getirisi olarak saldırılara karşı kendini ve malları korumayı tecrübe edinmiş, ziyaret ettiği yerin jeopolitik konumu ile örf ve âdetini öğrenmiş olması da ileride kuracağı İslâm devletinin inşası için gerekli askerî, malî ve hukukî kaidelerin temelini oluşturmuştur. Sıdk ve emanete riayet etme gibi önemli ahlâkî kazanımlar da ticaretin ona kazandırdıklarından olmuştur. Söz konusu olan bütün bu önemli unsurlar, ilk eşi Hz. Hatice ile tanışıp evlenmesine vesile olmuş ve bu evliliklerinden altı veya yedi çocukları olmuş, bir diğer ifadeyle Hz. Hatice, Hz. İbrahim hariç Hz. Peygamber'in bütün çocuklarının annesi olmuştur (Hasan, 1987, I, s. 99-100).

En büyük mucizesi Kur'ân-ı Kerîm'dir. Henüz o kırk yaşında iken Ramazan ayının son on gününde gizli olan Kadir Gecesi'nde nâzil olmaya başlamış ve tamamlanması 23 yıl sürmüştür. İlk emir "*Oku! Yaratan rabbinin adıyla oku!*" mealindeki Alak Süresi'nin ilk âyeti ile devamındaki dört âyet; Hira Dağı'nda Miladi

610 senesinde kendisine vahyedilmiştir. İkinci vahiy olarak gelen Müdessir Süresi'nin ilk yedi âyetinden sonra kendisine, iki üç yıl kadar ilâhî emir gelmemiş ve bu süreye "Fetret dönemi" denilmiştir. Bu dönem Duhâ Süresi'nin vahyedilmesiyle kapanmış; Hz. Peygamber'in 622 yılında Medine'ye hicretine kadar devam edecek olan 23 yıllık nübüvvetinin 11 yılını ifa ettiği Mekke dönemi başlamıştır.

İslâm dini, sadece Resûlullah'ın çevresinin ve kölelerin tercih ettiği, Mekke'de dâr'ul-Erkam'da toplanmalarıyla sınırlı kalmamış; nübüvvetin 4. yılı Allah'ın, İslâmiyet açıktan tebliğ edilsin emri ile Peygamber efendimiz ve Müslümanlar İslâm'ı, Mekkeli müşriklerin birçok sıkıntısına ve eziyetine maruz kalmalarına rağmen zengin-fakir birçok kesime ve Mekke sınırları dışına taşımışlardır (Hasan, 1987, I, s. 101-105; Mustafa Fayda, "Muhammed", *DİA*, X, İstanbul 1994, s. 4010-412; Acar vd., "Hz. Muhammed Resûlullah" *Yeni Türk Ansiklopedisi*, VII, İstanbul 1985, s. 2483- 2485).

İlk hicret 615 yılında, 12'si erkek 4'ü kadından oluşan küçük bir grubun Habeşistan'a gitmesiyle gerçekleşmiş fakat bu grup, üç ay sonra tekrar dönmüştür. Peygamberliğinin 6. yılında gerçekleşen ikinci Habeşistan hicretine ise bir rivayete göre 84'ü erkek ve 21'i kadından oluşan, bir rivayete göre de çocukların dışında 83 erkek ve 17 kadından oluşan bir topluluk katılmış ve İslâmiyet, başta Habeşi Kralı Ashame'e olmak üzere Habeşistan halkına ulaştırılmıştır. 620 yılında Birinci ve 622 yılında ise İkinci Akabe Biatları gerçekleştirilerek İslâm'ı Yesrib (Medine) halkına gruplar halinde ulaştırmayı başaran Hz. Peygamber, İkinci Akabe Biatı'nın ardından kendisine de hicret edebileceği müsaadesi çıkmıştır. Yeni doğan bu dini engellemek için türlü eziyet ve zorluklara başvuran Kureyşlilerden uzaklaşıp İslâm devletinin temellerini atacakları şehre, Medine'ye hicret edişleri (1 Rebû'l-evvel/13 Eylül 622), Hz. Peygamber ve ashabı için Medine dönemini başlatmıştır.

Medine'de İslâm'ın yayılımına hız kazandıran Hz. Peygamber, kendisinin de bizzat katılımı ile gerçekleşen Bedir, Uhud ve Hendek gibi hem siyasî hem de askerî önem arz eden savaşlarla kendilerini yıkmak ve yeni dini engellemek isteyen müşriklere karşı büyük bir ilerleme kaydetmiştir. Hayber'in Fethi, Mûte Muhaberebesi, Mekke'nin Fethi, Huneyn ve Tebûk savaşları ile birbiri arkasında gelen zaferler, İslâm taraftarlarını daha da güçlendirmiş, Hz. Peygamber'e olan

güveni pekiştirip yeni kurulan İslâm devletinin temellerini çok daha sağlamlaştırmıştır.

Hz. Muhammed, İslâm'ı yayma çabalarına; bazı devlet adamlarına, kabile reislerine ve önemli kişilere birçok elçi aracılığı ile İslâm'a çağrı mektupları göndererek devam etmiştir. Kimisi Sâsânî Hükümdarı Kısra II. Hüsrev Pervîz gibi kendisine gönderilen mektubu yırtarken, kimisi de Habeşistan Kralı Ashame ve Mısır Hünkârı Mukavkıs gibi bu davete icabet ederek Müslüman olmuştur. Müslüman olan şahıslar ile kabilelerin can ve mal güvenliği sağlanmış; din konusunda kendilerinden namaz kılıp zekât vermeleri, Allah'a ve peygamberine itaat etmeleri gibi önemli İslâmî farzîyetleri ifa etmeleri istenmiştir. Müslüman olmayanların inanç ve ibadetlerine müdahale edilmemiş, şartları sağladıkları takdirde bu topraklarda yaşamalarında bir beis görülmemiştir.

Cahiliye Dönemi'nden kalma birçok kötü alışkanlığın silinmesi için uğraş vermiş olan Hz. Peygamber, Hudeybiye Antlaşması ile Benî Bekir ve Huzâalılar arasında süregelen kan davasına son vermiştir. Hz. Peygamber, bireyler arasındaki tüm eşitsizliklerin kalkıp kimsenin kimseye herhangi bir üstünlüğü olmadığını vurgulayan ve geneli insan hakları üzerine olan son sözlerini Veda Hutbesi'de söyleyip ardından son haccını tamamlamıştır. Veda Haccı dönüşünde hastalanmış ve Hicrî 13 Rebiü'l-evvel ayı 11yılı, Miladi 8 Haziran 632 senesi Pazartesi günü Hz. Aşşe'nin evinde, onun kollarında hayata veda etmiştir (Acar vd., "Hz. Muhammed Resûlullah" *Yeni Türk Ansiklopedisi*, VII, İstanbul 1985, s. 2486-2492; Mustafa Fayda, "Muhammed", *DİA*, X, İstanbul 1994, s. 413-422; Hasan, 1987, I, s. 116-123, 135-139, 199-200).

Peygamber efendimiz, okuma yazma bilmemesine rağmen belîğ bir konuşma yetisine sahip olmuştur. Bu husus, onun "cevâmiu'l-kelim" özelliğinden ileri gelmiş olup yine bu özelliğinden dolayı birçok Allah düşmanının kalbini etkisi altına almıştır. Herkesten daha ziyade mütevazı, olgun, müşfik, gûnahtan münezze ve Rabb'ine en çok yönelen bir kişi oluşu, onu tüm insanlar arasında seçkin kılmış, güzel ve iyi ahlâk denildiğinde darb-ı mesel olmasını sağlamıştır. Herkesten biri gibi günlük yaşamını kendisi idame ettiren Hz. Muhammed, ailesi ve çocukları ile ilgilenen, torunları ile vakit geçiren, çevresi ile ilgili bir insandır. Tüm insanî duyguları taşıyan, kimi zaman sınırlı bir duyguya sahip olan, kimi zaman ise neşeli

olan; kısacası normal bir hayatın tüm zorluklarını görerek diğer insanlar gibi hayatını sürdüren bir insan olmuştur.

Hz. Peygamber'in kendi şahs-ı manevîsini özetleyen, kendinden önce hiç kimseye verilmeyen birçok isimi vardır. “Âkîb” ismi “sonuncu, son, arkasından gelen bulunmayan”, “Muhammed” ismi “övgüye medâr olan, bütün güzellikleri içerisinde barındıran”, “Ahmed” ismi “Allah'ı çok iyi öven; en çok övülen”, “Mâhî” ismi “küfrü gideren, küfrü yok eden” ve “Hâşîr” ismiyle de “ilk dirilen kişi olup tüm insanlığın onun arkasından yeniden ayağa kalkması” gibi anlamları içeren isimler bunlardan bazılarıdır (Mustafa Fayda, “Muhammed”, *DİA*, X, İstanbul 1994, s. 423; Özafşar vd., *Hadislerle İslâm*, VI, İstanbul 2017, s. 265-269, 278-283).

Hz. Muhammed, divan edebiyatında Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i ve Hakânî'nin şemâilini anlattığı “Hilye”si gibi daha birçok eserin konusunu teşkil etmiştir (Levend, 2015, s. 79).

1.2.2.2. Hz. Ebû Bekir

Peygamber efendimizin eşi Hz. Âişe'nin babası olup gerçek adı Abdulkabe'dir. İslâmiyet'i kabulünden sonra Hz. Peygamber onun ismini Abdullah olarak değiştirmiştir. Babasının adı Kuhâfe ve annesi Ümmü'l-Hayr Selmâ bint Sahr olup İslâm'ın ilk halifeliğini yapan ve ilk Müslümanlığı kabul eden kişilerdendir. 571 veya 573 yılında Mekke'de dünyaya gelmiştir. Hz. Peygamber'in yakın arkadaşı olup ona olan sadakatinden ötürü “Ebû-Bekri's-Sıddîk” ismini almıştır.

Bir rivayete göre doğumundan sonra annesinin onu Beytullah'a götürüp diğer çocukları gibi ölmemesi için Allah'a dua etmiş ve bu sebeple kendisine “Atîk” lakabı verilmiştir. Anne ve babası Kureyşli olan Hz. Ebu Bekir'in soyu Teym kabilesinden Mürre b. Kâ'b'da Hz. Peygamber'e birleşmektedir (Hasan, 1987, I, s. 265; Acar vd., “Hz. Ebû Bekr” *Yeni Türk Ansiklopedisi*, II, İstanbul 1985, s. 733; Akbayar vd., “Ebû Bekir Sıddîk” *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, II, İstanbul 1977, s. 410).

Hicretten önce Mekke'de İslâm'a davette önemli rol oynamıştır. Hz. Osman, Sa'd b. Ebû Vakkâs, Abdullah b. Mes'ûd ve daha pek çok kişi onun sayesinde İslâm'la tanışıp Müslüman olmuştur. Kadın erkek fark etmeksizin (cinsiyet gözetmeksizin) Müslümanlığını itiraf eden ve işkence gören, gücü yetmeyen zayıf,

Bilâl-i Habeşî gibi köle statüsündeki pek çok kimseyi büyük ücretler ödeyerek kurtarmıştır.

Hız. Peygamber'in Medine'ye hicretindeki yol arkadaşı olan Hız. Ebû Bekir edebiyatta, Hız. Peygamber ile birlikte yolculukları esnasında peşlerindeki müşriklerden korunmak için sığındıkları Sevr mağarasındaki arkadaşı, can yoldaşı olması yönüyle "yâr-ı gâr" olarak bilinmektedir (Mustafa Fayda, "Ebû Bekir", *DİA*, X, İstanbul 1994, s. 102; Akbayan vd., "Ebû Bekir Sıddîk" *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, II, İstanbul 1977, s. 410).

Hız. Peygamber'in birçok konuda akıl danıştığı, fikrini aldığı biri olmuş, Peygamber efendimizin içinde bulunduğu ve komuta ettiği tüm savaşlara katılmıştır.

Peygamber efendimizin vefatı üzerine İslâm devletinin başına seçimle gelen ilk halife unvanını almıştır. Hilâfeti döneminde önemli dinî, siyasî ve askerî alanda mücadele etmiştir. Peygamber olduğunu iddia eden Müseylimetülkezzâb gibi yalancı peygamberlerin üzerine gidip isyanlarını bastırarak onları ortadan kaldırmıştır. Zekât vermek istemeyen kesimleri savaşla alt edip yeniden zekât vermelerini sağlamıştır. Başkumandanlığını Hâlid b. Velîd'in yaptığı Suriye'deki Ecnâdeyn Savaşı ile ilk kez Bizanslılarla yapılan savaşın galibi olunmuş ve Filistin'in kapılarını Müslümanlara aralamış, Kaysâriye ve Gazze şehirlerini almıştır. Bu savaş sonrasında 22 Cemâziyelâhir ayında 634 yılında altmış üç yaşında Medine'de hayatını kaybetmiştir.

Hız. Ebû Bekir alçak gönüllü, sakin, oldukça sağduyulu, dürüst, yumuşak huylu ve cömert bir şahsiyettir. Kur'ân'a ve Sünnet-i seniyeeye oldukça vâkıf olup Hız. Ali ile birlikte en iyi hitabete sahip sahâbi olarak tanınmaktadır (Mustafa Fayda, "Ebû Bekir", *DİA*, X, İstanbul 1994, s. 103-107).

Türk edebiyatında oldukça önemli bir yere sahip olan Hız. Ebû Bekir, Süleyman Çelebi'nin Mevlidi'nden Dedem Korkud'un Kitabı'na kadar pek çok esere ilham kaynağı olmuştur (Akbayan vd., "Ebû Bekir Sıddîk" *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, II, İstanbul 1977, s. 410).

1.2.2.3. Hz. Ömer

Ficar Savaşı'ndan takriben 14, Hicretten 40, Fil Vak'a'sından 13 sene önce Mekke'de Miladi 583 yılında doğmuştur. Hz. Ömer'in tam nesebi "Ömer b. Hattab b. Nüfeyl b. Abdüluzzâ b. Rebâh b. Abdullah b. Kurt b. Zürâh b. Adîy b. Ka'b b. Lüey b. Fihri b. Mâlik" şeklindedir Babadan sekizinci atada, anneden ise altıncı atada Hz. Peygamber'e birleşmektedir. (Mustafa Fayda, "Ömer", *DİA*, XXXIV, İstanbul 2007, s. 44; Ramazanoğlu, 2012, s. 9; Hasan, 1987, I, s. 271).

Aşere-i Mübeşşire'den biri olup künyesi "Ebû Hafsa"dır. En bilinen lakabı "Hak ile bâtılı birbirinden ayıran" anlamına gelen "Fârûk" olup Peygamber'in vahiy kâtiplerinden birisidir. At biniciliğinde mümtaz derece sahibi, silah kullanmakta mahir olan Hz. Ömer, okur-yazar olup fenn-i ensâba vâkıf kimliği ile tanınmıştır. Yiğitliği, cesareti ve adaleti ile sadece İslâm âlemine değil tüm dünyaya nam salmıştır. Güçlü, kuvvetli, sert mizaçlı, uzun boylu, pehlivan yapılı biri olup kavmi içerisinde söz sahibi ve saygın bir kimsedir. Suriye, Mısır ve Irak gibi çeşitli bölgelere ticaret maksatlı giden Hz. Ömer'in çocukluğunda deve ve koyun çobanlığı yaptığı da bilinmektedir. Hitabetinin güçlü ve düzgün oluşu, şiirle uğraşması onu fesâhat ve belâgatta örnek bir kişi hâline getirmiştir. Sert mizacına rağmen hoş görülü ve mütevazı olan Hz. Ömer, Hayber Fethi'nde eline geçen ve en büyük malı olan arazisini fakirlere, kölelikten azledilmek isteyenlere, Allah yolunda çarpışan mücahitlere ve yolculara vakfederek zâhid olduğunu göstermiştir (Ramazanoğlu, 2012, s. 9-11; Mustafa Fayda, "Ömer", *DİA*, XXXIV, İstanbul 2007, s. 46).

Hz. Ömer, İslâm dinine başlangıçta şiddetle karşı çıkmış fakat kendinden önce Müslüman olan kız kardeşi Fatıma'nın evinden gelen Kur'ân tilâvetiyle müteessir olup İslâmiyet'in gelişinin beşinci yılında İslâm'ı kabul etmiştir. Müslüman olması, inananlar arasında sevince sebep olmuş ve İslâm'ın yayılmasına büyük katkı sağlamıştır. Gücüyle kâfirlere geçit vermeyen biri olup İslâm'ın ve Hz. Peygamber'in koruyuculuğunu üstlenmiştir (Hasan, 1987, I, s. 272-275).

Hz. Peygamber'in hem yakın dostu hem de kızı Hafsa'yı Hz. Muhammed ile evlendirerek onun kayınpederi olmuştur. Hz. Peygamber'in vefatından sonra İslâm devleti riyasetini devralan Hz. Ebû Bekir'e birçok konuda yardımcı olduğu gibi Kur'ân'ın toplanmasında ve kayıt altına alınmasına da yardımcı olmuştur. Onun halifeliliği döneminde hem müşavirlik hem de kadılık görevinde bulunmuştur.

Hilâfeti döneminde Suriye ve etrafına, Irak, İran, Mısır, Gazze, Ludd, Nablus ve Kudüs gibi pek çok yere fetihler gerçekleştirerek İslâm devletinin sınırlarını genişletmiş ve İslâm İmparatorluğu'nun kurucusu olmuştur. Askerî alanda birçok yeni atılım gerçekleştirmiş, yeni beldelere valiler ve komutanlar göndermiştir. İleri görüşlü, askerî ve idarî alanda üstün bir kabiliyete sahip olan Hz. Ömer, Gayrimüslimlerin ve Müslümanların haklarını yapılan fetihler sonucu yeniden düzenlemiş, yeni şehirler inşa etmiştir. Eğitime önem veren biri olarak çocukların eğitimi için öğretmen tayin etmiş ve onların başta Kur'ân olmak üzere, okuma-yazma ve Arapça dilbilgisi kaidelerini öğrenmelerini sağlamıştır. Devlet ve halk idaresinde en dikkat çeken özelliği ayrımcılık yapmamasıdır. Makam ve mevkii ne olursa olsun eşitliği tam sağlamış, ceza ve mükâfatta hak ettikleri karşılığı vermiştir. Öyle ki bir emir verdiği veya yasak koyduğu zaman ilk önce ailesinden uygulamaya başlamıştır. Halifelîği zamanında halkın sadece şahsî manevî değerlerine sahip çıkmayıp onların mal varlıklarının da hâmilîğini yapmıştır.

10 yıl, 6 ay, 4 gün halifelik yapan Hz. Ömer, Hicri 23, Miladi 644 Yılında 63 yaşında Medine'de Hz. Muğire b. Şu'be'nin kölesi künyesi Ebû lü'lü' olup gerçek adı Fîrûz adındaki bir Mecusi tarafından sabah namazında hançerle 6 yerinden yaralanmış ve 3 gün sonra da vefat etmiştir (Hasan, 1987, I, s. 315-322; Mustafa Fayda, "Ömer", *DİA*, XXXIV, İstanbul 2007, s. 45-51; Acar vd., "Hz. Ömer" *Yeni Türk Ansiklopedisi*, VIII, İstanbul 1985, s. 2933-2934; Ramazanoğlu, 2012, s. 91-100).

1.2.2.4. Osman

Kureyş'in Emevi kolunun Ümeyye ailesinden gelen Hz. Osman'ın tam adı Osman b. Affân b. Ebi'l-As b. Umeyye b. Abdişems b. Abdimenâf b. Kusayy'dır. Annesi Ervâ bint Küreyz b. Rebî'a b. Habîb b. Abdişems b. Abdimenâf'tır. Peygamber efendimizden beş yıl, Fil Vak'ası'ndan altı yıl sonra Taif'te 576 yılında doğmuştur. Anneanesi Beydâ, Hz. Peygamber'in halası, babası Abdullah'ın da ikiz kardeşidir (Hasan, 1987, I, s. 323). Kendisi henüz hayatta iken cennetle müjdelenen on kişiden yani Aşere-i Mübeşşire'den biridir. Hülefâ-i Râşidin diye adlandırılan dört büyük halifenin üçüncüsüdür (İsmail Yiğit, "Osman", *DİA*, XXXIII, İstanbul 2007, s. 438).

Cahiliye Dönemi'nde ölen babası Kureyş'in ileri gelen zengin tüccarlarından olduğu için kendisine büyük bir miras kalmıştır. Hz. Ebû Bekir'in vesilesiyle Müslüman olan Hz. Osman, İslâm'ı kabul eden beşinci kişi olmuştur. Mekke'nin zengin ve saygın kişilerden oluşu hem Müslümanlara hem de İslâm dininin yayılmasına önemli ölçüde katkı sağlamıştır.

Hz. Peygamber, kendisini kızı Hz. Rukiye ile nikâhlanmış ve onun vefatı üzerine Hz. Rukiye'nin kız kardeşi olan Ümmü Külsûm ile evlenmiştir. Hz. Peygamber'in her iki kızıyla da evlendiği için kendisine "Zü'n-Nû-reyn" yani "İki Nur Sahibi" lakabı verilmiştir. Habeşistan'a hicret eden Müslümanlar arasında yer almış olan Hz. Osman'ın "Ebû Abdullah" künyesi, burada doğmuş ve henüz hicretin 4. yılında vefat etmiş olan oğlu Abdullah'tan ileri gelmektedir. Hz. Peygamber'in vahiy kâtiplerinden biri olup Resûlullah'tan en iyi Kur'ân öğrenenlerden biri olmuştur. Peygamber'in vefatından sonra Kur'ân'ın bugünkü halini alması için Kur'ân tedvîni ile uğraşmış ve Hz. Ebû Bekir'in hilâfeti döneminde toplatılmış olan Kur'ân'a son şeklini vererek kitaplaştırmıştır. Kur'ân'ı yedi veya beş resmî nüsha şeklinde çoğaltarak başta Mekke olmak üzere, Basra, Şam, Kûfe, Yemen ve Bahreyn'e göndermiştir. Aynı zamanda hadis râvilerinden biri olan Hz. Osman'ın Hz. Peygamber'den toplam 146 hadis rivayet ettiği de İmam Nevevî tarafından belirtilmiştir.

Hz. Osman Peygamber efendimizin katıldığı bütün gazâlarda yanında yer almış, kendisinden önceki iki halifenin hilâfetlerine tam destek vermiştir. Halifelğe seçilmesi siyasi ayrılıkları beraberinde getirmiş, Müslümanlar, Emevîler ve Haşimîler yani Hz. Ali taraftarları olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Hilâfeti döneminde çeşitli yenilikler yapmış, deniz seferlerinde bulunmuştur. Öyle ki Mısır deniz filosunun kurulmasına katkı sağlamıştır. Hz. Ömer'in siyaset anlayışına tabii olmuş ve o anlayış gereğince dağınık Arap kabilelerini tek merkezde birleştirip yönetmek için uğraş vermiş yalnız bazı hususlarda onun kadar başarılı olamamıştır. İslâm'ı geniş topraklara yaymayı hedef ve ilke edinmiş olan Halife Osman; Tunus, Kıbrıs, Doğu Anadolu, Horasan, Güney Kafkasya, Hindistan ve Kuzey Afrika gibi çeşitli bölgelere seferler düzenleyip fetihler gerçekleştirmiştir. Döneminde baş gösteren birçok siyasî ayaklanmayı bastırmış, kendisine vergi ödemek istemeyenlerle savaşmış onları yeniden vergiye bağlamış ve otoriteyi tekrar güçlendirmiştir. Onun döneminde, fetihler akabinde elde edilen ganimetlerden toplumsal müreffeh bir

hayata erişilmiş, kendisine karşı olan bir grup muhalif tarafından 656 yılında, Medine'deki evinde 80 yaşında Kur'ân okurken şehit edilmesiyle bu refah ve huzur dönemi kapanmıştır. Bu durum, Mısır merkezli ilk İslâm fitnesinin baş gösterdiği hilâfet dönemi olarak tarihe geçmiştir.

Giyimine ve yaşantısına dikkat edip özen gösteren, sosyal çevresi geniş, şefkatli, takva sahibi, yumuşak, ağır başlı, iffet ve şerefine düşkün biri olan Hz. Osman, izzet ve namusuna oldukça dikkat eden biri olmasından ötürü hayânın kapısı olarak nitelendirilmiştir. Hayatını ihyâ-yi leyl eden ve gündüzünü oruç tutarak geçiren, zenginliğinin yanında bir o kadar mütevazı olan, malının büyük bir kısmını Allah yolunda harcayıp ihtiyaç sahiplerine daima yardım elini uzatan dürüst, nazik fitrata sahip bir insan olarak bilinmektedir (Acar vd., "Hz. Osmân" *Yeni Türk Ansiklopedisi*, VII, İstanbul 1985, s. 2806-2807; Hasan, 1987, I, s. 323-339; İsmail Yiğit, "Osman", *DİA*, XXXIII, İstanbul 2007, s. 438-443).

1.2.2.5. Hz. Ali

Dört büyük halifenin sonuncusu, Hz. Peygamber'in kızı Hz. Fatıma'nın eşi ve ilk Müslüman olanların en genci, vahiy kâtibi unvanına sahip olan kişidir. Hz. Muhammed'e peygamberlik gelmeden 10 yıl önce Mekke'de doğmuştur. Kesin doğum tarihi bilinmemektedir. Kimi kaynaklarda doğum yılı 605, kiminde 600, kiminde ise 597 olarak geçmektedir. Kureyş'in Haşimoğullarından olup babası Abdulmuttalib b. Ebî Tâlib'dir. Annesi Fatıma bint Esed b. Hâşim b. Abdilmenâf'tır. Hz. Peygamber'in henüz hayatta iken cennetle müjdelediği on kişiden yani "Aşere-i Mübeşşere"den biri olan Hz. Ali, Peygamber efendimizin de amcasının oğlu olup onun himayesi altında büyümüştür (Acar vd., "Ali, Hazret-i", *Yeni Türk Ansiklopedisi*, I, İstanbul 1985, s. 87; Akkoyunlu, 2016, s. 16; Hasan, 1987, I, s. 340).

Hz. Fatıma'dan doğma en büyük oğlunun adı Hasan olması hasebiyle künyesi "Ebû'l-Hasan" yani "Hasan'ın babası"dır. Murteza, İmamü'l Müttakîn, Emîrû'l-Mü'minîn, Ebû Turâb, Esed ve Haydar-ı Kerrâr gibi birçok lakabı vardır.

Hz. Fatıma ile olan evliliğinden Hasan, Hüseyin, Muhsin, Ümmü Gülsüm ve Zeyneb isimlerinde beş çocuğu olmuştur. Hz. Fatıma'nın vefatından sonraki

evliliklerinden ise on dört erkek ve on sekiz kız evladı olmuştur (Akkoyunlu, 2016, s. 17-18, 21).

Hz. Ali, Hz. Peygamber'in vefatından sonra Medine'de kalıp dinî ilimlerle iştigal edip kendinden önceki hilafetlerin idarî-siyasî yönetimine karışmamıştır. Kendi hilâfeti döneminde birçok atılımlar yapsa da siyasî karışıklılıkların ve iç isyanların gölgesinde Kûfe'de Hâricilerden Abdullah b. Mülcem'in zehirli hançeriyle yaralanıp iki gün sonra 19 veya 20 Ramazan 661 yılında vefat etmiş ve buraya defnedilmiştir. Toplam 4 yıl, 8 ay, 11 gün halifelik yapmıştır. İslâm devleti başkentini, Hicaz'da Medine'den Irak'ta Kûfe'ye taşımıştır (Acar vd., "Ali, Hazret-i", *Yeni Türk Ansiklopedisi*, I, İstanbul 1985, s. 87; Ethem Ruhi Fığlalı, "Ali", *DİA*, II, İstanbul 1989, s. 372, 374).

Türk edebiyatında oldukça önemli bir yere sahip olan Hz. Ali, Bektaşî Alevî edebiyatında Şiîler gibi onlar tarafından kaleme alınan pek çok menkıbeye ve şiirlere konuk olmuştur. Dinî-Tasavvufî eserlerinde Hz. Ali'ye dayandırılan söz ve söylemler, siyasî-askerî ifadeler ve hutbeler delil kaynağı sağlam olmasa da geniş ölçüde yer bulmuştur.

Divan edebiyatında, divanın başındaki naatlardan sonra, Der Medh-i Çehâr-ı Yâr-ı Güzîn (Dört Seçkin Dostun Övülmesi) bölümünde dördüncü halife olarak zikredilip methedilir. Hz. Ali hakkında pek çok kaside ve gazel de bulunmaktadır. Kendisine ait hikmetli ve veciz sözleri önemli ölçüde İran şairi Reşidüddin Vatvat gibi yüzlercesi toplanıp eser olarak yayımlanmış hatta Anadolu Selçuklu Devletinin vezirlerinden biri olan Fahrüddeve'nin Sivas Gök medresenin duvarlarına yaptığı gibi pek çok İslâmî yapının duvarlarına nakşedilmiştir.

Hz. Ali, Hz. Peygamber'den çok sayıda hadis rivayet eden bir muhaddis ve birçok fikhî meselede Hz. Ebû Bekir ve Ömer gibi sahabelerin kendisinin görüşüne başvurduğu bir fakih olmuştur. Ata binmedeki kabiliyeti ve çevikliği, cesareti ve atılgan kişiliği ile bilinen Hz. Ali, insanlığı, sadakati, ahde vefası, inanan kimselerin mal varlıklarını koruması ve ilmiyle de meşhur olmuştur. Dilinin akıcılığı, kendisini fesahat sahasında bir darb-ı mesel haline getirmiş ve şiirdeki kabiliyeti, dört büyük sahabe arasında en iyi ve en etkili şiir söyleyen olarak tanınmasına vesile kılmıştır (Ethem Ruhi Fığlalı, "Ali", *DİA*, II, İstanbul 1989, s. 374; Hasan, 1987, I, s. 347-349;

Akbayar vd., “Ali Bin Ebî Talib” *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, I, İstanbul 1977, s. 110-111).

1.2.3. Melek İsimleri

1.2.3.1. Azrâil

“Kerrûbiyyûn” adı verilen dört büyük melekten biri olup, ruhları kabzetmekle görevli melekler topluluğunun başıdır. Ölüm meleği veya canlıların ruhlarını teslim almakla görevli, yardımcı melekleri de bulunan melektir.

Azrâil isminin aslının İbrânîce olduğu rivayet edilmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de “*De ki: Sizin için görevlendirilmiş bulunan ölüm meleği canınızı alacak, sonra Rabbinize döndürüleceksiniz.*”(Secde 32/11) “ölüm meleği” yani “melekü’l-mevt” olarak zikredilmiştir. Kur’ân’da ve sahih hadislerde Azrâil’in şekli, gücü, bulunduğu mekân; ruhları kabzediş şekli ve zamanı hakkında ayrıntılı bir bilgi bulunmamaktadır. Hâlihazırda olan tüm bilgiler İsrâiliyyât’tan ibarettir, İslâmî değildir (Pala, 2013, s. 50; Ahmet Saim Kılavuz, “Azrâil”, *DİA*, IV, İstanbul 1991, s. 350-351).

19. ‘Azrâ’îl girdi çapudan içerü

Resûl’e vèrdi selâm orada durdı

27. ‘Azrâ’îl eydür ki vaqt oldı tamâm

İbrâhîm’iñ yâ Resûl cânîñ alam

1.2.3.2. Cebrâil

“Arşı hamleden” anlamına gelen “kerrûbiyyûn” olarak bilinen dört büyük melekten biri olup, Allah tarafından peygamberlere vahiy yoluyla emir ve yasakları getirmekle yükümlü, elçilik vazifesini üslenen melektir. Arapçada “Cebreîl, Cebrîl, Cibrîn, Cibrîl şeklinde isimlendirilmiştir. Bazı dilbilimciler “Cebrâil” isminin “Allah’ın kulu” anlamındaki İbranice kökenli bir kelime olduğunu iddia ederken, bazıları “Allah’ın gücü” olan “berûtullah” Arapça tamlamasının bir karşılığı olarak kabul etmiştir. Bazıları da kelime anlamı “kuvvet” olan “cebr”den geldiğini ileri

sürmüştür. Kur'ân-ı Kerîm'de Cibrîl, Rûh, Rûhu'l-emîn, Rûhu'l-kudüs ve Resûl olarak zikredilmiştir.

İslâmî kaynaklarda Cebrâil, mukarrebîn meleklerinden olup onun emri altında, arşın etrafında dönen bir melek ordusuna sahiptir. Nurânî bir varlık olmasına rağmen birçok kez insan suretinde görülmüştür. Melekler ve Allah nezdinde üstün bir makama sahip olmasına rağmen makamı “sidretü'l-müntehâ”dır. Mutasavvıflar onu “akl-ı külli” olarak tanımlamıştır.

Divan edebiyatında Cebrâil, Allah kelâmı olan Kur'an'ı Hz. Muhammed'e taşıması ve getirmesi bakımından ve Hz. Meryem'e normal bir insan suretinde gelip “nefha-i İlâhî”yi üflemesi yani Hz. İsa'nın var oluşu alâkası yönünden ele alınmıştır (Yusuf Şevki Yavuz; Zeki Ünal, “Cebrâil”, *DİA*, VII, İstanbul 1993, s. 202-203; Akbayar vd., “Cebrâil” *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, II, İstanbul 1977, s. 21-22; Onay, 2014, s. 248).

34. Hâk Calâb Cebrâ'il'e kıldı hîṭâb

Têz eriş Muşafâ'nîñ âhını ḳab

36. Ol âhı ḳabmasa Cebrâ'îl 'amu

Yanar idi yêr ve gök uçmaḳ ṭamu

1.2.4. Yer İsimleri

1.2.4.1. Medine

Hz. Peygamber'in hicret edip yurt edindiği, Arap yarım adasının batısında-Hicaz bölgesinde- Kızıldeniz'e 130 km. uzaklıkta bulunan, İslâm devletinin ilk temellerinin atılıp ilk başkentliğini yaptığı; iki Harem'den biri kabul edilen İslâm'ın ilk kültür ve medeniyet merkezi olan şehirdir. Mescid-i Nebevî'nin ve Hz. Peygamber'in kabrinin bulunduğu yerdir. Medine ve etrafı, yer altı su kaynakları ve kaynak sular yönünden oldukça zengin bir şehirdir.

Hicretten önceki en eski bilinen adıyla “Yesrib” olan şehre, Hz. Peygamber'e nispet edilerek “Medînetürresûl, Medînetünnebî” ve “el-Medînet'ül-

münevvere” gibi isimler verilmiştir. “Tâbe, Taybe, Tayyibe, Azrâ, Mahabbe, Dârülîmân, Dârülhicre, Dârüssünne” gibi daha pek çok isim Medine için kullanılmaktadır (Nebi Bozkurt; Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Medine”, *DİA*, XXVIII, Ankara 2003, s. 305-309).

87. Medîne kavmi tamâmen geldiler

İbrâhîm için ‘azîm yas didiler

1.2.4.2. Mekke

İçerisinde ilk mâbed ve Allah’ın evi olarak kabul görülen Kâbe’nin bulunduğu, Arap yarım adasının kuzeyinde “Bekke” adında bir vadi üzerinde kurulu, Peygamberimizin ve İslâm’ın doğduğu şehirdir. Müslümanların hac ve umre ibadetlerini yerine getirdikleri ve kible olarak yöneldikleri yerdir. Etrafi çöl bitki örtüsü ile karakterize edilmiş olan Mekke, kurak ve sıcak bir iklime sahiptir.

Mekke, taşıdığı kutsal değer sebebiyle “harem, berrâ, el-beledü’l-harâm” ve daha nice isimle anılmıştır. “Bekke, ümmülkurâ, karye, meâd, el-beledü’l-emîn” gibi pek çok isimler de âyette zikredilmiştir (Pala, 2013, s. 302; Nebi Bozkurt; Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Mekke”, *DİA*, XXVIII, Ankara 2003, s. 555-556).

88. Ol Ebübekir ‘Ömer ‘Oşmân ‘Alî

Gör Mekke geldi anı cümle velî

1.2.5. Dinî Tasavvufî Kelimeler

1.2.5.1. Âhîret

Sözlükte “son olan, son gün, öteki dünya” anlamlarına gelmektedir. Bir kavram olarak, Allah’ın emriyle İsrâfil’in, Sûr’a ilk ve ikinci kez üflediğindeki arada kalan zaman veya ikinci kez üfleyişinden itibaren başlayan ebedî hayat dilimine denir.

Yaratılan tüm varlıkların kıyametin kopuşuyla dünya hayatları son bulacak ve âhîret hayatları başlayacaktır. Herkes amellerine göre “cennet” veya “cehennem”e gidecektir.

Âhirete iman, imanın şartlarından biridir. Onun için inkârı, münkirini mutlak küfre götürmektedir. Âhirete dair olan tüm bilgiler, vahiye dayalı olup hiçbir şekilde pozitif bilgiler nazarında izah edilemez.

Edebiyatta “dâr-ı bekâ, dâr-ı fenâ” ve “ukbâ” gibi isimlerle kullanılmaktadır (Pala, 2013, s. 12; Fikret Karaman, “Âhiret”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara 2007, s. 13).

90. İbrâhim’i ortaya getürdiler

Âhiret menziline getürdiler

110.Sen dahi sevdüğünü terk eylegil

Âhiret menzîlini terk eylegil

1.2.5.2. Arş

Arapça bir kelime olup sözlükte “çardak, çadır, çatı, dam, taht, dokuzuncu gök” gibi anlamlara gelmektedir. Tasavvuf ve hikem sahibi âlimler “arş”ı, sekizinci kat gök olarak kabul etmektedir. Kur’ân’da “Yûnus/3, Hûd/7” gibi pek çok sûrede bahsedilmektedir.

Mutasavvıflara göre gönlün kendisi sayılan “arş” maddî âlemin ilk tabakasıdır. Bazılarına göre arş, tüm cisim ve varlığın kendisidir. Bazılarına göre Allah ilminin başlangıç noktası kabul edilerek ve Levh-i Mahvûz’un burada bulunduğu inanılması sonucunda Allah’ın takdirinin geldiği yer olarak varsayılmasına neden olmuştur (Devellioğlu, 2010, s. 43; Pala, 2013, s. 27).

43. Oğuyugelmiş beni taşra durur

Kim yüzünüñ pür-nurî ‘arşa urur

1.2.5.3. Dîn

Dîn kelimesi “d-y-n” kökünden türemiş Arapça bir kelimedir. Sözlükte “cezâ-mükâfat, itaat-isyân, hüküm-kaza, ferman, hesap, kahır, şeri’at, ibadet, millet,

aşk, sevgi” ve “tefrika makamında meydana çıkan itikat” gibi anlam bakımından çok geniş bir yer tutmaktadır.

Istilahî olarak, “Allah tarafından vahiy yoluyla akıl ve irade sahiplerine, onları doğrulara ve bizzat kendisine ulaştırması için konulmuş ilahî nizam ve kanunlar bütünü”ne denir. İnanıp uygulama esası, akıl ve irade sahiplerinin takdirine bırakılmıştır (Uludağ, 2005, s. 108; İsmail Karagöz, “Dîn”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara 2007, s. 121-122).

9. amusı birdür aña ey dîn arı

Vér şalavât şād kııl peygamberi

43. Atan ki şadık göñli arı

Mü’miniñ dîni yolunda rehberi

1.2.5.4. Ecel

Sözlükte “muayyen olan vâde, muayyen bir müddetin sonu, zaman, ömrün sonu, hayatın son demî” anlamlara gelmektedir. Fıkıhta “kocası ölen veya boşanan kadının tekrar evlenebilmesi için beklemesi gereken zaman dilimi” olarak bilinen ecel, alışverişte “borcun vadesi” karşılığında da kullanılmaktadır. İslâmî bir kavram olarak, “Allah’ın tüm canlılar için önceden takdir ettiği yaşam süresi ve bu vaktin sonu” anlamına gelmektedir. Kur’ân’da 34 farklı yerlerde geçen kelime, “ceza” ve “ölüm” gibi ayrı anlamlarda zikredilmiştir.

Ecel bütün mahlûkat için geçerlidir. İnsan gibi Ay’ın ve Güneş’in dahi mutlak bir süresi bulunmaktadır. Ecel vaktinin ilmi, yalnız Allah katında gizlidir. Onun dışında hiç kimse veya hiçbir şey onun tam vakti zamanını bilmesi mümkün değildir.

Ecel meselesi birçok konuda İslâm âlimlerinin tartışma konusu olmuştur. Kimisine göre ecel süresi uzayıp kısalmazken kimisine göre uzaması da kısalması da mümkündür (Devellioğlu, 2010, s. 228; Fikret Karaman, “Ecel”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara 2007, s. 131-132; Cihat Tunç, “Ecel”, *DİA*, X, İstanbul 1994, s. 380-382).

3. Dünyâda ecel bile durmaz eser

Ey nice analarıñ bağırñ keser

1.2.5.5. Ferište

Sözlükte “iyi ve yumuşak huylu, masum ve günahsız” anlamlarına gelen ferişte, Arapça “melek” sözcüğünün Farsça karşılığıdır. Nuranî varlık olan meleklerin belirli bir cinsiyetleri yoktur. İnsan gibi emareler göstermezler. Onların durumları başka mahlûklarla benzerlik içermez. Allah’ın kendilerine takdir ettiği buyrukları yerine getirmekle vazifelidirler.

İbadet, onların aslî vazifeleri olmuştur. Gece ve gündüz Allah’a ibadet edip onun emriyle işgal olmaktadır. Allah’ın emrettiği şeylerin dışına asla çıkmazlar.

Cebraîl, Mikaîl, İsrâfîl, Azraîl, Kirâmen kâtibîn, Rıdvân, Münker ve Nekir diğer meleklerle nispeten büyük ve üstün kabul edilmişlerdir (Devellioğlu, 2010, s. 298; Pala, 2013, s. 303).

93. Şol sâ’at iki ferişte geldiler

İbrâhîm’e gör ne su’âl şordılar

1.2.5.6. Havz-ı Kevser

Hz. Muhammed’e kıyamet gününde verilecek olan havuzun ismidir. Kur’ân-ı Kerîm’de “Havz-ı Kevser”in varlığına Kevser Sûresi’ndeki “Kevser” kelimesiyle işaret edilmiştir. “Şüphesiz biz sana Kevser’i verdik.” (Kevser, 108/1). Kokusunun miskten daha güzel, renginin çok beyaz ve suyunun çok olduğu hadislerde anlatılmaktadır (İsmail Karagöz, “Havzı-Kevser”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara 2007, s. 246).

59. Ne sini kıaldı anıñ ne eşeri

Anun için buldı Havz-ı Kevser’i

1.2.5.7. Hayâ

“Utanma, sıkılma; ar, namus, edep” gibi anlamlara gelen hayâ kelimesi dinî bir kavram olarak, “Allah korkusu ile günahattan sakınma veya kaçınma” anlamına

gelmektedir. Ahlâkî bakımdan kınanma endişesi güdülerek kurallara karşı çıkamamayı veya kötülüklerden uzaklaşmayı sağlayan his demektir. İslâm dini hayâyı, imanî ve ahlâkî bir ölçüt olarak kabul etmektedir.

Hız. Peygamber'in belirleyici bir vasfı olan hayâ, Hız. Osman'ın da sahip olduğu önemli değerdir (Devellioğlu, 2010, s. 398; Mehmet Canbulat, "Hayâ", *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara 2007, s. 246).

15. İbrâhim'in üstâzı 'Oşmân'ıdı

Ol hayâ issi 'aceb sultândı

1.2.5.8. Kitâb

Sözlükte "kitap, Kur'ân" gibi anlamlara gelen kelime, terim olarak "Bir eserin yazılmış sayfalarının bütününe verilen ad" demektir.

Çoğulu "kütüp" olan kelime, 261 kez Kur'ân-ı Kerîm'de "amel defteri, Kur'ân, Tevrât, İncil" gibi farklı anlamlara gelecek şekilde zikredilmiştir. İslâmî bir kavram olarak en çok Kur'ân olarak anlaşılan kelimedir (İsmail Karagöz, "Kitâp", *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara 2007, s. 383; Devellioğlu, 2010, s. 601).

1.2.5.9. Kur'ân

Arapça bir kelime olup sözlükte "okumak, kıraat etmek, mütalaa etmek" anlamlarına gelen "k-r-e" kökünden türemiştir. Dinî bir kavram olarak, yüce Allah'ın vahiy yoluyla, Cebraîl aracılığıyla Hız. Muhammed'e Arapça bir lisan üzerine yavaş yavaş indirmiş olduğu dört semavî kitabın sonuncusu olan kutsal kitabın adıdır. Tevâtür yoluyla Allah'tan Peygamberimize gönderildiği şekli korunarak gelen, 6236 âyet ve 114 sûreden oluşan hak ve mûciz bir kitaptır.

Kur'ân, sadece bir kavme veya bir döneme ait bir kitap değildir. İndirildiği günden kıyamete kadar hükmü vakî olan tüm mahlûkatın kitabıdır. İnsanlığın rehberi niteliğinde öğüt verici, doğruyu yanlıştan ayırt ettiren, birey, aile ve toplum hayatını düzenleyen emirler ve yasakları ihâta eden toplumbilimci bir hukuk kitabıdır. Her harfi, harekesi, tertibi ve manası Allah'a ait mübarek, mübîn (apaçık), hakîm (çok

hikmetli) bir kitaptır (Fikret Karaman, “Kur’ân”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara 2007, s. 386-388; Mutçalı; 1995, s. 697; Pala, 2013, s. 278).

14. İbrâhim’i mektebe vèrmiş idi

Ol daği Qur’ân öğrenmiş idi

40. Oğlan eydür Qur’ân oğurdı āgāh

Başım ağırır deyü yatdı nā-gāh

1.2.5.10. Mü’min

Sözlükte “inanın, inançlı, boyun eğen, tasdik eden” ve “güven veren, emin kılan” anlamlarına gelen Arapça kökenli bir kelimedir. Dinî literatürde, “Allah’a, onun emirlerine, kitaplarına, meleklerine, peygamberlerine, kadere ve öldükten sonra dirilmeye iman etmiş ve bu hususları tasdik etmiş kişi”ye denmektedir (Fikret Karaman, “Mü’min”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara 2007, s. 478; Mutçalı, 1995, s. 27).

43. Atan ki şadık göñli arı

Mü’miniñ dīni yolunda rehberi

1.2.5.11. Namaz

Farsça bir kelime olan ve sözlükte “ibadet, yere kapanma” anlamlarına gelmektedir. Arapçada “namaz, dua, istiğfar, methiye” gibi anlamları karşılayan “salât” kelimesinin yerini tutmaktadır. Dinî ıstılahî anlamda “İslâm’ın beş şartından biri olup kendine özgü birtakım eylemleri ve rükünleri olan bir ibadet”tir.

Farz, vacip ve nâfile olmak üzere üçe ayrılan namaz, Allah’ın en hoşlandığı ibadet biçimidir. Kuşluk ve teheccüt namazı nâfile; bayram ve adak namazı vacip; günlük farz namazları ve cenaze namazı farz namazlarına örnek teşkil etmektedir (Kanar, 2015, s. 1696; İbrahim Paçacı, “Namaz”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara 2007, s. 514-515).

92. Çün namāzıñ kılıb getürdiler

‘Oşmān yudı key temiz götürdiler

1.2.5.12. Nebî

Arapça bir kelime olan “nebî” kelimesinin çoğulu “enbiyâ”dır. “N-b-e” kökünden türemiş olan kelime sözlükte, “haberci, peygamber” anlamlarına gelmektedir. İstilahî anlamda “kendisine yeni bir şeriat inmemiş, kendinden önceki peygamberin şeriatına tâbi olup onunla amel edip onun şeriatını tebliğ etmekle görevli olan peygamber”dir.

Genel olarak kendilerine yeni bir kitap indirilmeyip yeni bir şeriat gönderilmemiş, önceki peygamberin kitap ve şeriatını tebliğ etmekle vazifelendirilmiş olarak bilinmelerine rağmen Allah, Kur’ân-ı Kerîm’de Âl-i İmrân sûresinin 81. âyetinde, nebilere de kitap verildiğini ifade etmiştir: “*Allah, nebilerden şöyle söz almıştı: Bakın size kitap ve hikmet verdim, sonra yanınızda bulunan kitapları doğrulayıcı bir rasûl geldiğinde ona mutlaka inanacak ve ona mutlaka yardım edeceksiniz. Bunu kabul ettiniz mi ve bu hususta ağır ahdimi üzerinize aldınız mı? demişti. Kabul ettik dediler...*”Nebî kelimesi, irsal yoluyla Peygamber efendimiz için de kullanılmaktadır (İsmail Karagöz, “Nebî”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara 2007, s. 519-520; Mutçalı, 1995, s. 863; Pala, 2013, s. 354).

94. Birisi eydür eyā men Rabbüke

Birisi eydür ve mā Nebiyyüke

1.2.5.13. Pâdişâh

Farsça kökenli bir kelime olan pâdişâh, “hükümdar, sultan, hâkim, mübarek kademli insan” gibi anlamlara gelmektedir. Tasavvufta dervişler kastedilirken “Hak, Hüdâ, Allah, Tanrı” ve “Hz. Muhammed” yerine de kullanılmaktadır (Uludağ, 2005, s. 285; Pala, 2013, s. 368; Kanar, 2015, s. 351).

2. Bu ne dertdür bu ne hasret bu ne āh

Kim bize vaşl eylediñ ey Pâdişâh

33. Anı gördi Muşafâ eyledi âh

Kim 'iyâl derdine düşer Pâdişâh

1.2.5.14. Peygamber

Farsça bir kelime olup “haberci, elçi” ve “Allah’ın emirlerini insanlara haber veren resûl, nebî” anlamlarına gelmektedir. Dînî literatürde “Allah’ın buyruklarını beşere iletmek, onun ilahlığını tanıtmak, insanları hakka iletmek, onlara doğruyu göstermek ve ibadetlerin keyfiyetlerini izah etmek için kendi aralarından seçip gönderdiği kimse”dir (Pala, 2013, s. 370; Fikret Karaman, “Peygamber”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara 2007, s. 539-540).

9. Kâmusı birdür aña ey dîn arı

Vér şalavât şâd kıl peygamberi

97. Bu seniñ peygamberiñ kimdür 'aceb

Tañrı'ya ne dinde eylediñ taleb

98. İbrâhîm tutuldu söyleyemedi

Peygamberim atamdur diyemedi

1.2.5.15. Rahmet

Arapça kökenli bir kelime olup “acımak, yazıklanmak, lütfetmek, esirgemek, korumak” gibi anlamlara gelir. Tasavvuf bakımından rahmet, Allah’ın tüm yarattıklarını ihâta eden “Rahmet-i imtinâniye” ve kendisinden korkup sakınan takva ehline âhirette mükâfatlandıracağı “Rahmet-i vücûdiye” olarak iki kısma ayrılır.

Kur’ân-ı Kerîm’de 114 ayette zikredilmiş olan ve aynı kökten gelen “rahmân, rahîm” gibi kelimelerle Allah’ın sıfatı olarak kullanılmıştır (İsmail Karagöz, “Merhamet, Rahmet”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara 2007, s. 426-427; Uludağ, 2005, s. 290).

95. İbrāhīm eydür Tañrı öldürür

Raḥmet-i deryā ve fazlı buldurur

1.2.5.16. Resûl

Arapçadan gelen kelime, “elçi, peygamber” anlamlarına gelmektedir. İstilahta “Allah tarafından yeni bir kitap ve yeni bir şariat ile bir topluma veya bütün insanlığa gönderilen kimse”ye denilmektedir.

Resûl, kendisine hem kitap indirilmesi hem de dinin hükümlerini açıklayıcı olmasından ötürü nebî kavramından daha üstündür. Bu kelime genellikle Peygamber efendimize atfen kullanılmış olmasına rağmen melekler için de kullanıldığı görülmüştür (Pala, 2013, s. 376; İsmail Karagöz, “Resul”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara 2007, s. 552).

80. ‘Azrā’îl’e işâret itdi Resûl

İbrāhīm’iñ cānıñ algil yā Resûl

1.2.5.17. Salavât

Salâvat kelimesi Arapça “salât” kelimesinin çoğuludur. Sözlükte “dua, namaz” ve “Allah’ın rahmeti, bereketi” gibi anlamlara gelmektedir. Dinî bir terim olarak “Hz. Peygamber için okunan, Allah’ın rahmet ve selamının onun üzerine olması temennisini dile getiren, çoğunlukla ‘Allahümme salli...’ diye başlayan dualar”dır. Kur’ân’da, Ahzâb Süresi’nin 56. âyetinde inanan kimselerin Hz. Peygamber’e salât ve selâm getirilmesi istenmiştir (Mutçalı, 1995, s. 489; Mehmet Canbulat, “Salavât”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara 2007, s. 575). Bu bağlamda İbrahim Kitabı’nın sonunda Hz. Resulallâh’a salavât ve selam verilmesi istenmiştir.

112.Ol Resûl ‘ışkına ḥatm oldı kelām

Vêr şalavât Muştafâ’ya ve’s-selām

113.Fâ’ ilâtün fâ’ ilâtün fâ’ ilât

Vêr şalavât Muştafâ’ya kāyināt

1.2.5.18. Şefaât

Sözlükte “aracılık etmek, yardımda bulunmak” gibi anlamlara gelmektedir. İslâm literatüründe “inanç sahibi günahkâr kimselerin, âhirette Allah’ın kendilerini bağışlaması için peygamberlerin Allah’a yalvarıp yakarmasına veya günahsız olanların ulvî makamlara ulaşmaları için peygamberlerden ricacı olmalarına ve onlardan dua istemeleri”ne denir.

Şefaât, yalnızca Allah’ın kişi veya kişilere müsaade ettiği kadardır. İnsan, yapmış olduğu iyi işleri birer aracı kılıp Allah’tan bağışlanma veya istek ve arzularına ulaşmayı isteyebilir ve bu iyi işler, Allah ile onun arasında bir şefaâtçi görevi görebilmektedir.

Hz. Peygamber, mahşer gününde kendi ümmetine şefaâtçi olabildiği gibi bütün diğer insanlara zorlu bekleyişten kurtulmaları için şefaâtçi olacaktır. Buna büyük şefaât anlamına gelen “şefaât-i uzma” denilmektedir (Uludağ, 2005, s. 329-330; Fikret Karaman, “Şefaât”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara 2007, s. 614). Aşağıda verilen beyit Hz. Peygamber’in hayatta iken yapmış olduğu şefaâtine örnek teşkil etmektedir.

61. Eydür ata sen şefâ’at eylegil

‘Azrâ’il’den bana mühlet dilegil

1.2.5.19. Telkîn

Arapça kökenli olup sözlükte “anlatmak ve anlamak, öğretmek ve öğrenmek, vermek ve almak” gibi anlamlara gelir. Tasavvuf ıstılahında “tarikata yeni giren kişiye şeyhin zikir öğretmesi” demektir. Şeyh, kişinin kalbine “İsm-i Celâl”i üç kez telkin etmek suretiyle söylemesidir.

Ölmek üzere olan bir kişiye “Kelime-i Tevhîd” veya “Kelime-i Şehâdet” okutulmasına ve ölünce defnedildikten sonra imamın kabirde sorulabilecek sorulara karşın söylediği dinî sözlere de telkîn denir (Mehmet Canbulat, İbrahim Paçacı, “Telkin”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara 2007,s. 649; Devellioğlu, 2010, s. 1248; Uludağ, 2005, s. 351). Aşağıda zikredilen beyitler buna örnek olabilecek nitelikte gelmiştir.

99. Muşafā añladı ilerü söyledi

Ŧaşradan oğluna telķin eyledi

102. Telķin ol günden berü kaldı bize

Kitāblardan işidüb dëruz size

1.2.5.20. Ümmet

Arapça bir kelime olup “e-m-m” kökünden gelmekte ve çoğulu “ümem”dir. “Millet” ve “nesil” anlamlarına gelmekte olan ümmet kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de çoğu kez topluluk ve cemaat anlamında kullanılmıştır.

Hadislerde “bir peygambere tâbi olan insanlar veya kendilerine peygamber gönderilen kimseler” olarak ifade edilmiştir (Mutçalı, 1995, s. 24; İsmail Karagöz, “Ümmet”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara 2007, s. 671-672). Aşğıdaki beyitlerde geçen ümmet kelimesi bu anlamda kullanılmıştır.

21. İbrāhim’i sever ise Muşafā

Ümmetüne kılmason meyl-i vefā

23. Ümmetüni sever ise şeksüzin

Görmiser oğlı İbrāhîm yüzüñ

25. Resül eydür ümmetim gerek baña

Ŧurbān olsun oğlum İbrāhîm aña

26. Ümmetimden yüzümi döndürmeyem

Dînimiñ çırāđını söndürmeyem

1.2.5.21. Velî

Velî “v-l-y” kökünden türemiş ve çoğulu “evliyâ” olan Arapça bir kelimedir. Sözlükte “yakın, yardımcı, destek veren, dost, seven, hami, koruyucu, eren, ermiş, efendi, sahip, malik” gibi çeşitli anlamlara gelmektedir. Tasavvufta “Allah’ın dostu ve sevgili kulu” demek olan velî, hem Allah’ın, hem de insanların vasfı olarak kullanılmaktadır. İnanan kimselerin velîsi yalnızca Allah’tır.

Velîlik makamında bulunan kimselerden bazıları velî olduğunu bilebilir bazıları da bilmeyebilir. Velîler, şer’i usullere ve genel hükümlere tabiidir. Velîler insanlardan farksız olmadıklarından onlar gibi günah işlerler lakin günahlarında ısrarcı olmazlar ve tövbe ederler. Velîlik konularından düşebilme ihtimalleri onlara, ölüm anında imanla gidebilme garantisi vermez. Velî olan Hakk’ı bilir bir arif-i billâhtır. Nefsinden feragat eden bir insan-ı kâmilidir (İsmail Karagöz; Mehmet Canbulat, “Velî”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara 2007, s. 691-692; Mutçalı, 1995, s. 1013; Uludağ, 2005, s. 379).

88. Ol Ebübekir ‘Ömer ‘Oşmân ‘Alî

Gör Mekke geldi anı cümle velî

İKİNCİ BÖLÜM

KİTÂB-I DÂSTÂN-I İBRÂHİM NÜSHÂSı'NIN TRANSKRİPSİYONLU METNİ VE NESRE ÇEVİRİSİ

2.1.Metin

1a

Hâzâ Kitâb-1 Dâstân-1 İbrâhîm

Bismillâhirrahmânirrahîm

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

--·---/---·---/---·---

1. Hâk Te'âlâ şabr eder her işlere
Hem şabırlık ol verir kalmışlara
2. Bu ne derdüdü bu ne hasret bu ne âh
Kim bize vaşl eylediñ ey Pâdişâh
3. Dünyâda ecel bile durmaz eser
Ey nice analarıñ bağırıñ keser
4. Ey nice kardaşı kardaşdan ölüm
Ayırır derd-ü firâk ile ölüm

5. Hem ayırır ey nice yārenleri
Birbirine toğrı yol varanları
6. Ey nice analarıñ geçdi cānı
Kurūri kulađına ođlı ũni
7. Őaluben tobrağ içinde yũzleri
Dũn gibi geçer dā'im gũndũzleri
8. Ne yigit bilũr bu ōlũm ne koça
Ne yoğsul bilũr bu ōlũm ne hōca
9. Őamusı birdũr aña ey dīn arı
Vēr Őalavāt Őād kıl peyđamberi

1b

10. El-kevn-i fağr-i Muğammed MuŐtafa
Ol dağı gŕrdi bu derdi ey Őafa
11. Bir 'iyāl vērmiŐdi aña Kerīm
Đũsn yoluğ hũb idi adı İbrahīm
12. Đũsn yoluğ hũbdı kerīm bir kemāl
Hem Muğammed oğlı hem Őāhib-i cemāl

13. Sever idi İbrāhim'i ol Resūl

Çamu nesnesin durmuşdı ol Resūl

14. İbrāhim'i mektebe vermiş idi

Ol dağı Çur'an öğrenmiş idi

15. İbrāhim'in üstāzı 'Oşmān' ıdı

Ol hayā issi 'aceb sultāndı

16. On dört yaşına ermişdi İbrāhīm

Görsen n'eyler anıñla ol Çadīm

17. Kimse oğul ölümünü görmesün

Kimseye 'iyāl acısın dèrmesin

18. Bir gün evde otururdu Muştafā

Gör ki n'eyler aña cerħ bī-vefā

19. 'Azrā'il girdi çapudan içerü

Resūl'e vèrdi selām orada durdı

20. Resūlallāh çalub kıldı selām

Hem selāmyla esenlikler tamām

21. İbrāhim’i sever ise Muştafā
Ümmetüne kılmason meyl-i vefā

22. Ne dilersem ben bulara işleyem
Kim ana İbrāhim’i bağışlayam

2a

23. Ümmetüni sever ise şeksüzün
Görmiser oğlu İbrāhīm yüzün

24. Kağısiñ diler ise kılsın kabül
Haq Calāb böyle buyurdu yā Resül

25. Resül eydür ümmetim gerek baña
Qurbān olsun oğlum İbrāhīm aña

26. Ümmetimden yüzümi döndürmeyem
Dīnimiñ çırāğını söndürmeyem

27. ‘Azrā’il eydür ki vaqt oldu tamām
İbrāhīm’iñ yā Resül cāniñ alam

28. Dur öri İbrāhim’i getirüvër
Haq buyurdu bu işi bitürüvër

29. Muşafā durdı yirinde ağlayu
İbrāhīm derdinden yüregın tağlayu

30. Eydür ey göñlüm yemişi İbrāhīm
Ne tēz ērdi sana taqdīr qadīm

31. Yürüdi mekteb yoluna Muşafā
Bir 'alāmet gördi anda ol şafā

32. İbrāhīm Qur'an oqurdu meger
Gökyüzün dutmışıdı ferişteher

33. Anı gördi Muşafā eyledi āh
Kim 'iyāl derdine düşer Pādişāh

34. Hāq Calāb Cebrā'il'e kıldı hıṭāb
Tēz eriş Muşafā'nın āhını qab

35. Göklerüme çıkar ise yandırur
Her neye uğrar ise göyindirür

2b

36. Ol āhı qabmasa Cebrā'il 'amu
Yanar idi yer ve gök uçmaq tamu

37. Yidi kez mekteb yolunı olanur

Gözyaşıyla ol şokaqlar şulanur

38. Geldi Resül mektebiñ apusına

Çıkdı bir oğlan Resül apusına

39. Resül eydür oğlana kim oğlanım

Şimdi ne işdedür oğlum İbrāhīm

40. Oğlan eydür Kur'an oğurdı āgāh

Başım ağırır deyü yatdı nā-gāh

41. Resül eydür yatmasun gir içerü

Anı bana oğuğil gelsün berü

42. Girdi içerü oğlan eydür İbrāhīm

Bir amu yoğsul-sen pāy-i İbrāhīm

43. Atan ki şadık göñli arı

Mü'miniñ dīni yolunda rehberi

44. Oğuyugelmiş beni aşra durur

Kim yüzüniñ pür-nurī 'arşa urur

45. İbrāhīm eydür n'ite oldı şafā
Oğlumı isteyü geldi Muşafā

46. Çıkayın şol ay yüziñi göreyim
Cānımı isterse ҡurbān vereyim

47. Çıkdı gördi atası taşra durur
Tapu ҡıldı 'izzet ile yüz urur

48. Yā Resūlallāh n'ite oldı 'aceb
Kim beni isteyüben ҡıldıñ taleb

3a

49. Resūl eydür ki ҡonuk geldi eve
Kim seni isteyüben geldim ède

50. İbrāhim'i aluben girdi yola
Tañrı'nıñ taқdīrini gör ki ne ҡıla

51. Resūl eydür İbrāhīm'e oğul yūri
Sen önince ey gözlerimiñ nūri

52. İbrāhīm eydür n'ite revā ata
Oğul ata önünce yürümek Һata

53. Resül eydür sen teferrüc-sen bana
N'ideyim hâlim diyemezem sana

54. İki çün bile eve geldiler
'Azrâ'îl'i muntazırdır gördiler

55. İbrâhîm anı görüben ditredi
İçi korğdı atasına söyledi

56. Didi baba bu ne heybetlü konuk
Göricek korğdı cânım Tañrı tanuk

57. Resül eydür bu konuk kıldırır harâb
Çok saraylar issini kıldı türâb

58. Ya nice aq yüzlüleri kıldı siyâh
Hem sini üstünde bitdürdi giyâh

59. Ne sini kıldı anıñ ne eşeri
Anun için buldı Havz-ı Kevşer'i

60. İbrâhîm bildi bu kez ol kişi'i
'Azrâ'îl'dür cân almağdır işi

61. Eydür ata sen şefâ'at eylegil
'Azrâ'il'den bana mühlet dileğil

3b

62. Tâ varam üstādımıñ gönlüñ yapam
Baş koyub önünde ayağıñ öpem

63. Çok oğlançıklar sebaktāşım durur
Her biri yārim ırardaşım durur

64. Cümlesin bir bir ziyāret eyleyem
Elleriñ tutub helāllik dileyem

65. Mühlet alub mektebe geldi gērü
Gözleri yaşıyla girdi içerü

66. Ol oğlançıklar kamosı geldiler
İbrāhım'ıñ kendi hāliñ şordılar

67. Ey bizim tatlu yārimiz aḥvāliñ
N'ite oldu bize ayitgil hāliñ

68. İbrāhım eydür hele duruñ beri
Kim daḥi görmeyiserem ben sizi

69. Yüregim yandı eridi şu benim
‘Ömrüm az oldu arañızda benim

70. Dükelineñ boynıñ meyildi
Elleriñ alub helällik diledi

71. Heläl ediñ ey âdem oğlanları
Ërse ecel ayırır sultānları

72. Siz beni unutmañız öldi deyü
Düşdi yere gülyüzi şoldı deyü

73. Ol oğlançıklar kamu ağlaşdılar
İbrāhīm’iñ ayağına düşdiler

74. Hasetiyle zārı kıldılar ‘azīm
N’ola bağışlasa seni ol Kadīm

4a

75. İbrāhīm’i getürdiler efgān ile
Her birisi qaldı kendü yār ile

76. Yalnız olur yine geldi gèrü
Gözleri yaşıyla girdi içerü

77. Muşafā eydür oğul n'oldı sana
İbrāhīm eydür ecel érdi bana

78. Başım agrır benim görklüm atam
Dizini yaştasa mı bir lahza yatam

79. Dizini yaştadı bildi hālını
Eline aldı Resül oğlı elini

80. 'Azrā'ıl'e işāret itdi Resül
İbrāhīm'İN cānıñ algil yā Resül

81. 'Azrā'ıl daħi çün yirinden durur
İbrāhīm qorqar Resül'e şıgınur

82. Resül eydür ey benim cānım cānı
Qorquben bana şıgınur-sen ya'ni

83. İbrāhīm eydür baba anıñ için
Qorqmadım billāh seniñ cānıñ için

84. Çün ölürüm bārī yüzüñ göreyim
Hem seniñ qōquñ alub cān vēreyim

85. 'Azrā'il kabz itmekdi durdı anı
Atasına şıgımb vèrdi cānı

86. Oğlunı terk eyleyüb seniñ için
Vèr şalavāt sen dağı anıñ için

87. Medīne kavmi tamāmen geldiler
İbrāhīm için 'azīm yas didiler

4b

88. Ol Ebūbekir 'Ömer 'Oşmān 'Alī
Gör Mekke geldi anı cümle velī

89. Muşafā buyurđı 'Oşmān'a ey yār
İbrāhim'i sen yuyub ŗunına sar

90. İbrāhim'i ortaya getürdiler
Āhiret menzīline getürdiler

91. Muşafā kendi eliyle anı
Ėađına ŗodı eyā cānım cānı

92. Çün namāzıñ ŗılub getürdiler
'Oşmān yudı key temiz götürdiler

93. Şol s at iki ferifte geldiler

İbr h m'e g r ne su'al Őordular

94. Birisi eydür ey  men Rabbüke

Birisi eydür ve m  Nebiyyüke

95. İbr h m eydür Ta rı  ld r r

Ra met-i dery  ve fazlı buldurur

96. Didi ey c nım c nı tez s ylegil

Benim peyg mberim atamdur d gil

97. İbr h m eydür benim peyg mberim

' lemi  fa ri atamdur benim

98. Tel in ol günden ber  kaldı bize

Kit blardan işidüb d r z size

99.  n du'  kıldılar iş oldu tam m

Cebra' l geldi Res l'e ve's-sel m

100.Didi ey c nım c nı tez s ylegil

Benim peyg mberim atamdur d gil

5a

101.İbrāhīm eydür benim peygamberim

‘Ālemiñ faħri atamdur benim

102.Telķīn ol günden berü qaldı bize

Kitāblardan işidüb dērüz size

103.Çün du‘ā kıldılar iş oldı tamām

Cebrā’īl geldi Resūl’e ve’s-selām

104.Cebrā’īl yas tonlarıñ giymiş qare

Ĥaķ selāmiñ degüre peygambere

105.Ne dilerse dilesün didi Calab

Dilegi her ne ise kılsun taleb

106.Resūl eydür ümmetim gerek bana

Ĥaķ Te‘ālā anları vërsün bana

107.Resūl eydür qurbān İbrāhīm aña

‘Āşi ümmetim bağışlasun bana

108.Ol Kerīm aña n’eyle işledi

Ümmetimi ol bana bağışladı

109. Sevdigin terk itmeyince ey ādem
Sevdigin kande bulasın ey ādem

110. Sen dağı sevdüğini terk eylegil
Āhıret menzīlini perk eylegil

111. Kimse kalmaz bu dünyāda ey yigit
Geçiserdür dünyādan dağı işit

112. Ol Resūl ' ışkına hātım oldı kelām
Vēr şalavāt Muşţafā'ya ve's-selām

113. Fā' ilātün fā' ilātün fā' ilāt
Vēr şalavāt Muşţafā'ya kāyināt

Temmet tamām

2.2. Metnin Nesre Aktarımı

1a

Bu, İbrahim Destanı'nın Kitabı'dır.

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

1. Yüce Allah her işlere sabreder. O aynı zamanda düşkünlere/acizlere dayanıklılık verir.
2. Bu ne ah bu ne özlem bu ne derttir ki ey (her şeyin sahibi olan) Allah! Bize (o şeyi) ulaştırdın/verdin.
3. Dünyada ecel bile durmaz eser. Evet, gerçekten pek çok annelerin yüreğini keser.
4. Ölüm; evet gerçekten kardeşi kardeşten ölüm ayırır.
5. Evet, pek çok sevenleri/dostları, birbirine doğru yol alanları bile ayırır.
6. Evet, pek çok annelerin ömrü, oğlu(nun) sesi kulağına yankılanarak geçti.
7. Toprak içinde yüzleri salıvererek, gündüzleri her zaman dün gibi geçer.
8. Bu ölüm, ne genç ne yaşlı bilir. Bu ölüm, ne yoksul ne (de) ağa/efendi bilir.
9. Ey güzel, saf sevgili! (Ona göre) herkes birdir. Salâvat ver, Peygamber'i sevindir.

1b

10. Kâinatın övgüye layık gördüğü Muhammed Mustafa, evet o temiz (insan) bile acıyı gördü.
11. Cömert olan (Allah) ona bir evlat vermişti. Adı İbrahim... Pek güzel yakışıklıydı.

12. Yüce gönüllü, kusursuz, pek güzel yakışıklıydı. Hem Muhammed'in oğlu hem güzellik sahibiydi.
13. O Peygamber İbrahim'i severdi. O –çocuk– Peygamber(in) her şeyi olmuştu.
14. İbrahim'i okula vermişti. O da Kur'ân öğrenmişti.
15. İbrahim'in hocası Osman'dı. O, edep sahibi büyüleyici bir sultandı.
16. İbrahim on dört yaşına gelmişti. O ezeli olan (Allah) görsen onunla ne yapar.
17. Kimse oğul acısını görmesin. (Allah) kimseye çocuklarının acısını tattırmasin.
18. Mustafa bir gün evde oturuyordu. Gör ki ona (bu) amansız yara ne yapar.
19. Azrail kapıdan içeri girdi. Resul'e selam verdi, orada durdu.
20. Bir selamıyla bile esenlikleri tamam kılan Allah'ın elçisi (Cebrail'in selamını) alıp (ona) selam verdi.
21. Mustafa İbrahim'i severse, ümmetine sevgi muhabbet sözü vermesin.
22. Ben (Allah'tan) ne şekilde dilersem bunlara –Hz. Muhammed ve oğlu İbrahim'e– (ne) yapsam ki (Allah) ona –Muhammed'e– İbrahim'i bağışlasın.

2a

23. Şüphesiz ümmetini sever ise, oğlu İbrahim'in yüzünü görmeyecek.
24. Hangisini isterse (ona) rıza gösterebilir. Ey Resul! Yüce Allah böyle buyurdu/emretti.
25. Resul der: “Bana ümmetim gerek. Oğlum İbrahim ona kurban olsun.

26. Ümmetimden yüzümü çevirmeyim. Dinimin kandilini söndürmeyim.”
27. Azrail der ki: “Vakit tamam oldu. Ey Resul! İbrahim’in canını alayım.”
28. Dik dur! İbrahim’i getiriver. Bu işi Allah emretti yapiver.”
29. Mustafa, İbrahim’in acısından yerinde ağlayarak yüreğini dağlayarak bekledi.
30. “Ey gönlümün yemişi İbrahim! Ne çabuk sana ezeli yazgı geldi.” der.
31. Mustafa okul yoluna yürüdü. O temiz (insan) orada bir işaret gördü.
32. Meğer İbrahim Kur’ân okurdu. Melekler gökyüzünü tutmuştu.
33. Mustafa onu gördü bir iç çekti ki (o Peygamber) evlat derdine düşer (medet senden ey) Padişah!
34. Yüce Allah, Cebrail’e: “Hemen yetiş! Mustafa’nın ahını tut.” (diye) seslendi.
35. “(Ahı) göklerime çıkar ise yakar. Her neye uğrar ise yakar (kül eder).”

2b

36. Cebrail o ahı tutmasa cennet, cehennem, yer ve gök her şey yanardı.
37. Okul yolunu yedi kez dolandır, gözyaşıyla o sokaklar sulanır.
38. Resul okulun kapısına geldi. Bir erkek çocuk Resul(un) huzuruna çıktı.
39. Resul çocuğa der ki: “Oğlum! Oğlum İbrahim şimdi ne işle meşguldür?”
40. Çocuk: “(O) uyanık(tı) Kur’ân okuyordu. Birdenbire başım ağrıyor, diyerek yattı.” der.
41. Resul: “Gir içeri (onu uyandır) yatmasın. Onu bana çağır buraya gelsin.” der.

42. Çocuk içeri girdi. “ İbrahim! Sen hepı topu bir yoksul çaresiz İbrahim(sin).” der.

43. “Baban ki sadık, yüreği temiz, mü’minin dini yolunda rehberi (olan kişi).

44. (Seni) çağırarak gelmiş. Beni dışarıda bekler. Yüzünün nuru ki dokuz kat göğe vurur.”

45. İbrahim der: “(O) temiz (insan) –babam– oğlunu istemeye gel(eli) daha ne kadar oldu?

46. Çıkayım şu ay yüzünü göreyim. Canımı isterse (ona) kurban vereyim.”

47. (İbrahim) çıktı gördü (ki) babası dışarıda (onu) bekler. Hürmetle yere kapandı (ve ona) saygıyla selâm verdi.

48. “Ey Allah’ın elçisi! Acaba ne oldu ki beni isteyerek (gelip) çağırdın?”

3a

49. Resul dedi ki: “Çünkü eve misafir geldi. Seni araya araya geldim.”

50. İbrahim’i alarak yola çıktı. Tanrı’nın yazgısını gör ki (o ikisine) ne yapar.

51. Resul, İbrahim’e: “Ey gözlerimin nuru! Sen önden yürü.” der.

52. İbrahim: “Baba nasıl olur? Babası önünden yürümeğ, evlat(ın) kusur(udur).” der.

53. Resul: “Sen bana neşe getirensin. Ne yapayım halimi sana diyemem.” der.

54. İki si eve geldikleri zaman Azrail’i (kendilerini) beklerken gördüler.

55. İbrahim onu görünce yüreği korktu, titredi. Babasına söyledi.

56. “Baba, bu ne heybetli misafir! Tanrı şahit görünce yüreğim korktu.” dedi.
57. Resul der: “Bu konuk yıkar (döker) çok saraylar sahibini (alıp) toprak etti.
58. Ey ne çok ak yüzlüleri kararttı! Üstelik mezarı üstünde ot bitirdi.
59. Onun ne mezarı ne eseri kaldı. Onun için (her biri) Kevser Havuzu’nu buldu.”
60. İbrahim böylece o kişi –o kişi Azrail’dir ve işi can almaktır– bildi/anladı.

61. “Baba! Sen şefaata eyle. Bana Azrail’den biraz zaman iste.” der.

3b

62. “Hiç olmazsa gideyim hocamın gönlünü yapayım. Önünde baş koyup ayağın öpeyim.
63. Birçok küçük çocuk sınıf arkadaşımıdır. Her biri dostum, kardeşimdir.
64. Hepsini bir bir ziyaret edeyim. Ellerini tutarak helallik isteyim.”
65. Mühlet alıp okula geri geldi. Gözleri(nin) yaşıyla içeri girdi.
66. O küçük çocukların hepsi geldiler. İbrahim’in kendi durumunu sordular.
67. “Ey bizim tatlı dostumuz! Bize durumunu, hallerini nasıl oldu? Anlat.”
68. İbrahim der: “Mademki ben sizi bir daha görmeyeceğim. Bu tarafa karşı durun (da sizi son kez bir göreyim)!”
69. Yüreğim yandı, şu tenim eridi. Benim ömrüm aranızda az oldu.”
70. Her birinin boynu büküldü. Ellerini (avuçlarına) alıp helallik diledi.

71. “Ey insanoğulları (hakkınızı) helal edin! Ecel gelse sultanları (bile) ayırır.
(Biz de ayrılacağız).

72. Öldü diye yere düştü gül yüzü soldu, diye siz beni unutmayınız.”

73. O küçük çocukların hepsi ağlaştılar. İbrahim’in ayağına kapandılar.

74. Çok büyük acıyla ağlayıp sızlandılar. “O ezeli olan (Allah) bağışlasa ne olur?” (dediler).

4a

75. İbrahim’i bağırıp çağrışarak götürdüler. Her birisi kendi dostuyla/sevdiğiyle kaldı.

76. Yine tek başına olan (İbrahim) geri geldi. Gözleri(nin) yaşıyla içeri girdi.

77. Mustafa: “Oğul! Sana ne oldu?” der. İbrahim der: “Bana ecel geldi.”

78. Başım ağrıyor, benim mukaddes, güzel babacığım! Dizini uzatsa(n) mı birazcık yatayım.”

79. (Hz. Peygamber) durumunu bildi, dizini uzattı. Resul oğlu(nun) elini eline aldı.

80. Peygamber Azrail’e işaret etti. “Ey elçi! –ölüm meleği– İbrahim’in canını al.” buyurdu.

81. Azrail bile (insan) gibi kederinden bağlanır. İbrahim korkar Resul’e –babasına– sığınır.

82. Resul: “Ey benim canımın canı! Yani korkarak bana (mı) sığınırısın?” der.

83. İbrahim der: “Baba! Senin canın üzerine, Allah’a ant olsun ki –öleceğim diye– onun için korkmadım!

84. Mademki ölüyorum bari yüzünü göreyim. Hem senin kokunu alıp can vereyim.”

85. Azrail onu bekledi (hemen) canını almadı. (O da) babasına sığınıp canını verdi.

86. (Peygamber) oğlunu bırakıp (ümmetini seçti). Sen de onun için salâvat ver/getir.

87. Medine halkı hepsi geldiler. İbrahim için “büyük yas” dediler.

4b

88. O Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali... (Bak) gör! Mekke (halkı), bütün Allah dost(ları) onu (uğurlamaya) geldiler.

89. Mustafa Osman’a: “Ey dost! İbrahim’i sen yıkayıp örtüsüne sar.” buyurdu.

90. İbrahim’i ortaya getirdiler. Öteki dünya(daki) evine naklettiler/uğurladılar.

91. Ey canımın canı Mustafa! Onu –İbrahim’i– (Allah) hakkı için kendi eliyle (mezara) koydu.

92. Çünkü namazını kılıp getirdiler. Osman yıkadı pek temiz götürdüler.

93. Şu saat (kabrine) iki melek geldiler. (Bak) gör! İbrahim’e ne soru sordular.

94. Birisi: “Hey senin Rabb’in kimdir?” der. Birisi: “Ve peygamberin kimdir?” der.

95. İbrahim: “Tanrı öldürür (ancak) merhameti deniz (gibidir) ve en iyisini buldurur.” der.

96. İkinci defa (da) bir soru sordular. İbrahim’e (yine) bu sözü söylediler.

97. “Acaba bu senin Peygamberin kimdir? Tanrı’ya hangi dinde (yakarıp ihtiyaçlarına cevap) istedin.”

98. İbrahim tutuldu, söyleyemedi. “Peygamberim, babamdır.” diyemedi.

99. Mustafâ (oğlunun cevaplayamadığını) anladı. Dışarıdan önce (o) söyledi. Oğluna telkin eyledi.

100. “Ey canımın canı hemen söyle! Benim peygamberim, babamdır.” der.

5a

101. İbrahim: “Benim peygamberim; kâinatın övdüğü, benim babamdır.” der.

102. Bize o günden beri “Telkin” (Peygamber’den bir sünnet olarak) kaldı. Size –inanan kimselere– kitaplardan dinleyip söyleriz.

103. (İbrahim’i defnedip) dua ettiler. (Her) iş tamamlandığı zaman Cebrail geldi ve Peygamber’e selam verdi.

104. Cebrail siyah yas kıyafetlerini giymiş, Allah selamını Peygamber’e ulaştırır.

105. “Allah, ne dilerse dilesin, dileği her ne ise (benden) istesin.” dedi.

106. Peygamber: “Bana ümmetim gerek. Yüce Allah bana onları versin (yeter).” der.

107. Peygamber der: “İbrahim ona kurban (olsun). Günahkâr ümmetimi (Allah) bana bağışlasın.”

108. “O ikram sahibi (Allah) onu nasıl yaptı (bilinmez ama) o ümmetimi bana bağışladı.”

109. Ey insan! Sevdiğini (Allah için) terk etmeyince, ey insan sevdiğini nerede bulursun!

110. Sen de (Allah için) sevdiğini (bu dünyada) terk et. Öteki dünya(da) evini sağlam eyle.

111. Ey delikanlı, bu dünyada kimse kalmaz! (Her biri) dünyadan da geçip gidecektir, dinle!

112. O Resul aşkına söz bitti. Mustafa'ya selam ve salâvat ver.

113. Fâilâtün Fâilâtün Fâilât. (Ey) var olan her şey! Mustafa'ya salâvat ver.

Hepsinin sonuna gelindi.

SONUÇ

Üzerinde çalışılan “Kitâb-ı Dâstân-ı İbrâhîm” adlı yazma metin, klâsik sözlükler ışığında okunmuş ve yazma metnin içerisinde toplam 113 beytin bulunduğu tespit edilmiştir. Söz konusu beyitlerin “Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün” şeklindeki Şehname vezniyle mesnevi tarzında yazıldığı görülmüştür. İnceleme bölümünde, beyitlerin içinde geçen sanatlar tespit edilerek tanımları verilmiştir. Bu sanatların açıklanmasından sonra her sanata örnek beyit veya beyitler yazılmıştır.

Çalışmada, metin içerisinde bahsi geçen Hz. Peygamber ve oğlu İbrahim; Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali gibi maneviyatları yüce kişiler de tespit edilerek söz konusu kişilerin hayatları muhtelif kaynakların yardımıyla çalışmanın birinci bölümü olan “inceleme kısmı”nda ele alınmıştır.

Okunan metnin dört yerinde “Allah ismi” zikredilmiş ve bu isimler, Allah’ın isimleri başlığı altında çeşitli Esmâü’l-Hüsna kitapları ve kaynaklardan faydalanılarak “inceleme kısmı”nda yer verilmiştir. Yine söz konusu metinde rastlanan “Kerrûbiyyûn” melekleri olarak da bilinen Azrail ve Cebrail melekleri hakkında bilgi verilmiştir.

Manevî değer taşıyan, İslâm’ın kültür ve medeniyet merkezi olarak tanınan Mekke ve Medine şehirleri, yer isimleri başlığı altında işlenmiştir. Dinî ve tasavvufî nitelikli 21 kelime, “İbrahim Destanı Kitabı” başlığı altında toplanıp bu kelimelerle ilgili bilgi verilmiştir.

Metinde sözü geçen hikâyenin Hz. Peygamber ile çocuk yaşta ölen oğlu İbrahim hakkında olduğu saptanmıştır. Hikâyenin, işlenişi bakımından asıl tarihi olaydan ayrılmaksızın destansı bulgularla kaleme alınmış olduğu gözlemlenmiştir. Olayların akışında her ne kadar abartılı ifadeler bulunsa da konunun geneline hâkim olan tasavvufî hava korunmuştur. Henüz on altı veya on yedi aylıkken vefat eden peygamber oğlu İbrahim’den bahsedilirken zaman atlatılması yapılarak ilk gençlik çağında bulunan on dört yaşındaki genç bir çocuk gibi bahsedildiği görülmektedir. Mektepte bir öğrenci gibi lanse edilişi de yine metnin destansı özelliğinden ileri gelmektedir.

Eserde ölümün zor olduğuna, ölüm ile gelen ayrılıklar içinde en zor ayrılığın evlat ayrılığı olduğuna dikkat çekilmiş olup bu acıya katlanmanın ilâhî bir emir olduğu vurgulanmıştır. Eser içerisinde, konu ve anlatımdaki ahengi bozmadan bir peygamberin baba ve nebî olarak iki farklı yönü anlatılmıştır. Bahsi geçen hikâye, öğretici ve dinletici bir anlatım tarzı ile işlenmiştir. Çalışmanın en sonunda, “ekler bölümü”ne temin edilen nüshanın orijinal görüntüleri eklenmiş ve akabinde metnin bilinmeyen kelimelerini gösteren sözlük oluşturularak çalışma tamamlanmıştır.

KAYNAKÇA

Acar vd.; “Ali, Hazret-i” *Yeni Türk Ansiklopedisi*, I, Ötüken Neşriyat Yayınları, İstanbul 1985, ss. 87.

Acar vd.; “Hz. Ebû Bekr” *Yeni Türk Ansiklopedisi*, II, Ötüken Neşriyat Yayınları, İstanbul 1985, ss. 733.

Acar vd.; “Hz. Muhammed Resûlullah” *Yeni Türk Ansiklopedisi*, VII, Ötüken Neşriyat Yayınları, İstanbul 1985, ss. 2491.

Acar vd.; “Hz. Osmân” *Yeni Türk Ansiklopedisi*, VII, Ötüken Neşriyat Yayınları, İstanbul 1985, ss. 2806-2807.

Acar vd.; “Hz.Ömer” *Yeni Türk Ansiklopedisi*, VIII, Ötüken Neşriyat Yayınları, İstanbul 1985, ss. 2933-2934.

Akalın vd.; *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 11. Baskı, Ankara 2011.

Akbayar vd.; “Ali Bin Ebî Talib” *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, I, Dergâh Yayınları, İstanbul 1977, ss. 110-111.

Akbayar vd.; “Cebrâil” *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, II, Dergâh Yayınları, İstanbul 1977, ss. 21-22.

Akbayar vd.; “Ebû Bekir Sıddîk” *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, II, Dergâh Yayınları, İstanbul 1977, ss. 410.

Akkoyunlu, Adil; *Hazreti Ali*, Çıra Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2016.

Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu; *Tarama Sözlüğü A-B*, I, Türk Dil Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1995.

Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu; *Tarama Sözlüğü E-İ*, III, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1996.

Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu; *Tarama Sözlüğü K-N*, IV, Türk Dil Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1996.

Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu; *Tarama Sözlüğü O-T*, V, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1996.

Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu; *Tarama Sözlüğü U-Z*, VI, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1996.

Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu; *Tarama Sözlüğü Ekler*, VII, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1996.

Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu; *Tarama Sözlüğü Dizin*, VIII, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1996.

Bozkurt, Nebi; Küçükaşçı, Mustafa Sabri; “Medine”, *DİA*, XXVIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, ss. 305-309.

Bozkurt, Nebi; Küçükaşçı, Mustafa Sabri; “Mekke”, *DİA*, XXVIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, ss. 555-556.

Canbulat, Mehmet; “Hayâ”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2007, ss. 246.

Canbulat, Mehmet; “Salavât”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2007, ss. 575.

Canbulat, Mehmet; Paçacı, İbrahim; “Telkin”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2007, ss. 649.

Çağrııcı, Mustafa; “Hak”, *DİA*, XV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, ss.137.

Çubukçu, Asri; “İbrahim”, *DİA*, XXI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, ss. 273-274.

Devellioğlu, Ferit; *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitapevi Yayınları, 26. Baskı, Ankara 2010.

Dilçin, Cem; *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 11. Baskı, Ankara 2016.

Dilçin, Cem; *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1983.

Diyanet İşleri Başkanlığı; *Kur'ân-ı Kerîm*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 13. Baskı, Ankara 2007.

Ece, Selami; “*Klasik Türk Edebiyatı Araştırmaları Yöntemleri (I-II)*”, Eser Basım Yayınları, Erzurum 2015.

El-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed ibn İsmâîl; *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, XIII, çev. Mehmed Sofuoğlu, Ötüken Neşriyat Yayınları, İstanbul 1989.

Ertuğrul Banu; Ertuğrul, Onur; *Lûgat 365*, Can Sanat Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2017.

Eyuboğlu, İsmet Zeki; *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, Sosyal Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1991.

Fayda, Mustafa; “Ebû Bekir”, *DİA*, X, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, ss. 101-107.

Fayda, Mustafa; “Muhammed”, *DİA*, X, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, ss. 408-423.

Fayda, Mustafa; “Ömer”, *DİA*, XXXIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, ss. 44-51.

Fığlalı, Ethem Ruhi; “Ali”, *DİA*, II, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, ss. 371- 374.

Gazalî, Muhammed b. Muhammed; *Esmâ-ül Hüsnâ*, çev. M. Feriât, Feriât Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2005.

Hasan, H. İbrahim; *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi*, çev. İsmail Yiğit; Sadreddin Gümüş, I, Kayhan Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1987.

Işık, Zeynep; *Esmâü'l Hüsnâ Allah'ımızı Tanıyor muyuz?*, Çıra Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2015.

İbn-i Mace, Muhammed; *Sünen-i İbn-i Mace Tercüme ve Şerhi*, çev. Haydar Hatipoğlu, Kahraman Yayınları, İstanbul 2012.

İsen vd., *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, 9. Baskı, Ankara 2015.

Levend, Agâh Sırrı; *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, Dergâh Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2015.

Kanar, Mehmet; *Kanar Farsça Türkçe Sözlük*, Say Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2015.

Kanar, Mehmet; *Kanar Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*, Say Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2011.

Karagöz, İsmail; “Dîn”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2007, ss. 121-122.

Karagöz, İsmail; “Havzı-Kevser”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2007, ss. 246.

Karagöz, İsmail; “Kadîm”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2007, ss. 353.

Karagöz, İsmail; “Kerîm”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2007, ss. 372-373.

Karagöz, İsmail; “Rab”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2007, ss. 541.

Karagöz, İsmail; “Kitâp”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2007, ss. 383.

Karagöz, İsmail; “Merhamet, Rahmet”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2007, ss. 426-427.

Karagöz, İsmail; “Nebî”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2007, ss. 519-520.

Karagöz, İsmail; “Resul”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2007, ss. 552.

Karagöz, İsmail; “Ümmet”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2007, ss. 671-672.

Karagöz, İsmail; Canbulat, Mehmet; “Velî”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2007, ss. 691-692.

Karaman, Fikret; “Âhiret”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2007, ss. 13.

Karaman, Fikret; “Ecel”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2007, ss. 131-132.

Karaman, Fikret; “Kur’ân”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2007, ss. 386-388.

Karaman, Fikret; “Mü’min”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2007, ss. 478.

Karaman, Fikret; “Peygamber”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2007, ss. 539-540.

Karaman, Fikret; “Şefaat”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2007, ss. 614.

Kılavuz, Ahmet Saim; “Azrâil”, *DİA*, IV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, ss. 350-351.

Korkmaz, Zeynep; “XI-XIII. Yüzyıllar Arasında Oğuzca”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, I, TDK Yayınları, Ankara 1995, ss. 268-271.

Korkmaz, Zeynep; “Anadolu’da Oğuz Türkçesi Temelinde İlk Yazı Dilinin Kuruluşu”, *Bellekten*, II, 2009, ss. 64.

Korkmaz, Zeynep; “Oğuz Türkçesinin Tarihi Gelişme Süreçleri”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/1 Winter 2010*, ss. 25, 27, 29-30.

Mutçalı, Serdar; *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1995.

Müslim b. Haccâc, Ebû’l-Hüseyin; *Sahîh-i Muslim ve Tercemesi*, çev. Mehmed Sofuoğlu, VII, İrfan Yayıncılık, İstanbul 1988.

Okuyucu, Cihan; *Divan Edebiyatı Estetiği*, Kapı Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2015.

Onay, Ahmet Talât; *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, I, Berikan Yayınevi, Ankara 2014.

Özafşar vd.; *Hadislerle İslâm*, VI, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2017.

Paçacı, İbrahim; “Namaz”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2007, ss. 514-515.

Paşa, Ahmet Cevdet; *Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, I, Bedir Yayıncılık, İstanbul 1981.

Ramazanoğlu, Mahmud Sâmi; *Hazreti Ömer’ül Fâruk*, Erkam Yayınları, İstanbul 2012.

Sarı, Mevlûd; *El-Mevârid Arapça-Türkçe Lûgat*, İpek Yayınları, İstanbul 1984.

Sami, Şemseddin; *Kâmûs-ı Türkî Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, İdeal Kültür Yayıncılık, 5. Baskı, İstanbul 2017.

Şentürk, Ahmet; Kartal, Ahmet; *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, 7. Baskı, İstanbul 2011.

Topaloğlu, Bekir; “Kerîm”, *DİA*, XXV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, ss. 287.

Topaloğlu, Bekir; Uludağ, Süleyman; “Rabb”, *DİA*, XXXIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, ss. 372-373.

Tunç, Cihat “Ecel”, *DİA*, X, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, ss. 380-382.

Uludağ, Süleyman; *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 2005.

Ünlü, Suat; *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*, Eğitim Yayınevi, Konya 2013.

Yavuz, Yusuf Şevki; Ünal, Zeki; “Cebrâil”, *DİA*, VII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, ss. 202-203.

Yılmaz vd.; *Osmanlıca Türkçesi*, Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, Ankara 2011.

Yiğit, İsmail; “Osman”, *DİA*, XXXIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 438-443.

EKLER

Ek-1 (1a-1b)

Ek-2 (2a-2b)

Ek-3 (3a-3b)

Ek-4 (4a-4b)

عالمک طبری انامدر بنم	ابراهیم ایدر بنم پیغمبرم
کتابردن اشید و دیزرسزه	تلفین اول کوند نبر و قلد بزه
جبرائیل کلدی رسولده و اسلام	چون دعا قلدر این اولدی تمام
حق سلامت دکوره پیغمبره	جبرائیل یاس طونلرک کمیش قره
دیگر هرنه ایسه قلسو نطلب	نه دیار سه دیلشون دوری جلب
حق تعالی انلرک و پرسیون بنا	رسول ایدر اتمم کرک بنا
عاصی اتمم بغشلا سو بنا	رسول ایدر قران ابراهیم کفا
اتممی اول بنا باغشلدی	اول کریم انونیلد اشلدی
سود کل قزه بولا سیر ای آدم	سود کل ترک اتممخه ای آدم
اختر منزلی پرک ای کل	سندخی سود و کئی ترک ای کل
کچیسر درد نیادن دخی است	کچمسه قلمر بود نیاده ای کبت
ویر صلوات مصطفی بر و اسلام	اول رسول عشقنه ختم اولد کلام
ویر صلوات مصطفای کاینات	فاعلات فاعلات فاعلات

تمم

SÖZLÜK

A

- ‘Aceb (A)** : acaba; ilginç olan, şaşkınlık uyandıran şey, şaşırma.
- Ādem (A)** : insan.
- Ādem oğlamı** : insanoğlu.
- Āgāh (F)** : bilgili, haberli, uyanık.
- Āhīret (A)** : öbür dünya, öteki dünya.
- Ahṡāl (A)** : oluşlar, bulunuşlar, durumlar.
- ‘Alāmet (A)** : işaret.
- ‘Ālem (A)** : dünya, cihan.
- Ana** : anne.
- Aña** : ona.
- Añı** : onu
- Anlar** : onlar
- Anu** : onu
- Anun için** : onun için; ona
- Arı** : aklanmış, güzel, parlak, temiz, pak, saf.
- Arş (A)** : taht; sekizinci kat gök; maddi âlemin ilk tabakası.
- ‘Āşi (A)** : asi, isyancı, direnişçi, baş kaldıran, isyankâr; günahkâr.
- Ata** : baba, dede

Ayıtmak : söylemek

‘Azrā’īl (A) : ölüm meleğinin ismi

‘Azīm (A) : büyük, ulu.

B

Bağır : yürek; göğüs, bağır; ciğer.

Bağışlamak : bağışlamak; korumak, esirgemek; hediye etmek.

Berü : beri, beriye; -den sonra, -den beri; ileri; bu yana, buraya.

Billāh (A) : Allah’a yemin ederim ki.

Bilmek : anlamak; fark etmek, ayırmak; tanımak, çıkarmak; sanmak, düşünmek; sebep olmak.

Birisi : öbür, biri; ertesı.

Bitürmek : ortaya çıkarmak, meydana getirmek, yapmak; üretmek; başarmak; bitirmek, tamamlamak, sona erdirmek; yok etmek; yeşertmek.

Bular : bunlar.

Buyurmak : emretmek, söylemek.

C

Calāb/Calab : Tanrı

Cān (F) : ruh, can, hayat; sevgili; değerli, kıymetli; gönül.

Cebrā’īl (A) : Vahiy meleğinin adı.

Cemāl (A)	: güzellik.
Cerh (A)	: yaralama, yaralanma; �r�tme; <i>meç.</i> kabul etmeme.
Cümle (A)	: toplam, bütün, hep, birlik, toptan.
Ç	
Çalmak	: vurma, eğme, ses �karmak.
Çırağ	: kandil.
Ç�n	: gibi, nasıl, nice; �nk�, mademki, -e göre; -ince, -diği zaman.
D	
Daği	: bile, dahi, de, da; bundan başka, gayri; daha, henüz; aynı zamanda; �stelik.
D�st�n (F)	: destan, hik�ye, masal, �yk�.
Deg�rmek	: götürmek, ulaştırmak; bildirmek, ilan etmek
Derd (F)	: dert, gam, keder, tasa; acı, ağrı, sızı.
Dery� (F)	: deniz, derya; varlık.
Dileğ	: dilek, istek, arzu.
Dilemek	: istemek, dilenmek.
Dimek	: demek, söylemek.
Din	: ilmik, düğüm; yular, dizgin.
D�n (A)	: din, inanç.

Durmak : olmak, bulunmak; karşı koymak, karşı durmak; kalmak, kalkmak.

Dutmak : tutmak; kaplamak, yayılmak; yerine getirmek; alıkoymak.

Dükeli : her biri, bütün, hep, hepsi.

E

Ecel (A) : muayyen olan vade, ömrün sonu, hayatın son demî.

Efgān (F) : ıstırap ile haykırma, bağırp çağırma, inleme.

Erişmek : ulaşmak, varmak.

Érmek : erişmek, değmek, ermek, gelmek, ulaşmak, varmak; rastlamak.

Esenlik : sağlık, selâmet.

Ey (A) : ey, hey, yahu; evet.

Eyā (A) : ey, hey.

Eydür : der, söyler.

F

Fahr (A) : öğünme, böbürlenme, büyüklenme, şeref, onur; büyüklük, ululuk.

Fazl (A) : fazlalık, üstünlük; iyilik, fazilet, erdem, lütuf.

Ferîsteh (F) : melek; iyi huylu; masum, günahsız.

Firāk (A) : ayrılık, ayrılma.

G

Geçmek : geçip gitmek; girmek, dâhil olmak; vazgeçmek; ileri geçmek, geride bırakmak.

Gerü/Girü : geri, gerisin geri; tekrar, yeniden; sebebiyle, dolayısıyla; başka.

Getürmek : çağırarak; getirmek, nakletmek; anlatmak.

Giyāh (F) : bitki, taze ot.

Gök : gök rengi, mavi.

Gökyüzi : gökyüzü.

Görklü/ Görüklü : güzel, gösterişli, cazibeli; temiz; kutsal.

Götürmek : ortadan kaldırmak; toplamak; taşımak, yüklenmek; yukarı kaldırmak, kaldırmak; ulaştırmak.

Göyünmek/Göyünmek: yanmak, yüreğini dağlamak.

Göynüklü : yanık, acıklı, yakıcı.

Göyündürmek : yakmak.

Gözi yaşı : gözyaşı.

H

Ḥabīb (A) : sevgili; arkadaş.

Ḥaḳ/Ḥaḳḳ (A) : Allah, Tanrı; doğruluk ve insaf; bir insana ait olan şey, pay, hisse.

Ḥāl (A) : durum, hal, vaziyet; pozisyon, konum.

Ḥarāb (A) : harap, viran; kırık dökük, yıkıntı, harabe, virane.

- Harāb kılmak** : yıkmak, harap etmek.
- Hasret** : iç çekme, üzülp yanma, üzüntü, iç sıkıntısı, keder; özleyiş.
- Hatim/Hatm (A)** : hitâma erdirme, bitirme; Kur'ân'ı başından sonuna kadar okuma.
- Havz-ı Kevşer (A)** : Kıyamet gününde Hz. Muhammed'e verilecek olan havuzun adı.
- Hayā (A)** : utanma, sıkılma; ar, namus, edep; Allah korkusu ile günâhtan kaçınma.
- Hele** : sayıklama; saçma söz, martaval.
- Hem (F)** : aynı zamanda, üstelik, hem, de, da, dahi, bile.
- Heybet** : korku ve hürmet hissini uyandıracak hal; muhabbetli bir zatın rü'yetinden hâsıl olan korku ve hürmet ve ta'zîm hissi.
- Heybetlü** : görenlere korku ve hürmet hissini ilk edecek surette azamet ve şanı olan.
- Hitāb (A)** : nutuk, söylev; mektup, mesaj, not; umuma yapılan konuşma.
- Hōca/Hāce** : hoca, efendi, ağa, çelebi, sahip, muallim, öğretmen.
- Hüb (A)** : (F) (hūb) iyi, güzel, yakışıklı.
- Hüsn (A)** : güzel, iyi, güzellik, iyi.
- I**
- 'Işk (A)** : aşk, sevgi.

İ

İç : gönül, kalp; orta, iç.

İkileyin : iki kez, ikinci defa; ondan sonra.

İlerü : ileri, önden; önce, önde, önceleri; önceki.

İssi : acı; sahip; sıcak; sıcaklık.

İşitmek : dinlemek.

İşlemek : yapmak, imal etmek; çalışmak; tesir etmek.

‘İyāl/‘Iyāl (A) : bir kimsenin geçindirmek zorunda olduğu kimseler; kadın, eş.

‘İzzet (A) : değer, kıymet; yücelik, ululuk; kuvvet, kudret, hürmet, saygı.

K

Ḳabr (A) : mezar.

Ḳabūl (A) : kabul, rıza gösterme; olabilirlik, yapılabilirlik; hoş karşılama.

Ḳabz (A) : el ile tutma; avuç içine alma, kavrama; Azrail tarafından ruh teslim alınma, ölme.

Ḳadīm (A) : eski; öncesini bilir kimse bulunmayan, öncesi bilinmeyen; başlangıcı olmayan, öteden beri mevcut bulunan; eski zaman.

Ḳalmıṣ : düşkün, aciz.

Ḳamu : hep, bütün, büsbütün, her; herkes, hepsi; olsa olsa, topu topu.

Ḳamu nesne : her şey.

Ḳamusı : hepsi, herkes.

Ḳaṅḡi	: hangi.
Ḳapmak	: elinden almak; tutmak; yok etmek, gidermek; anlamak, kavramak.
Ḳapu	: kapı; huzur, divan, toplantı yeri
Ḳavl (A)	: söz, laf, ifade, beyanat.
Ḳavm (A)	: kavim, millet, kabile; akrabalar, hısımlar; insanlar
Kāyināt/Kāināt (A)	: Var olan şeylerin cümlesi, hepsi, yaratıklar; dünya.
Kelām (A)	: söz.
Kemāl (A)	: tam olma, eksiksizlik, kemal; bitirme, tamamlama; olgunluk.
Kendü	: kendi.
Kerīm (A)	: seçkin, mümtaz; yüce gönüllü, geniş yürekli; cömert, eli açık; iyilik yapan, hayır işleyen; onurlu, saygın.
Key	: pek, çok, iyice, gayet; o kadar, öyle; çabuk, tez.
Ḳılmak	: yapmak, etmek; uygulamak, gerçekleştirmek.
Kim	: kim; ki, çünkü; diye; kimi, kimisi, kimse, hiç kimse.
Kimse	: kişi; başkası.
Ḳoca	: yaşlı, ihtiyar; ey yaşlı kişi.
Ḳomak	: bırakmak, terk etmek, koymak; bir yana koymak; serbest bırakmak; alıkoymak, durdurmak.
Ḳonuḡ	: misafir.
Ḳur'ān (A)	: Hz. Muhammed'e inen kutsal kitap.

Kurūr (A) : geri dönüş; peş peşe gelme, birbirini izleme, ardışıklık.

L

Lahza/Lahze (A) : göz ucu ile bakış; göz ucu ile bir kere bakıncaya kadar geçen zaman.

M

Mā (A) : ne.

Medīne (A) : Hicaz'da Hz. Muhammed'in türbesinin bulunduğu şehir.

Meger (F) : meğer, oysaki, halbuki.

Mekke (A) : Hicaz'da Hz. Muhammed'in doğduğu ve Kâbe'nin bulunduğu şehir.

Mekteb (A) : okul.

Men (A) : kim.

Menzil (A) : durak, erek, konak, konak yeri, mola, inilen yer, konulan yer, varılan yer; daire, ev.

Meyl (A) : meyil, eğim, eğiklik; eğilim, temayül; sapma.

Muḥammed (A) : Birçok defalar hamd ü senalar olunmuş, tekrar tekrar övülmüş anlamına gelen bu kelime, Peygamberimizin adıdır.

Muntaẓır (A) : bekleyen, gözleyen.

Muṣṭafā (A) : Hz. Muhammed'in adlarından; ıstıfa edilmiş, seçilmiş.

Mühlet (A) : bir işin yapılması için verilen zaman; bir işi belli bir zaman için geri bırakma.

Mü'min (A) : iman etmiş, inanan, tasdik eden, itimat eden; boyun eğen, İslâm dinine inanmış.

N

Na-gāh (F) : vakitsiz, ansızın, birden bire.

Ne : niçin, neden, niye, hangi, nasıl, ne şekilde, ne kadar; ne çok, pek çok.

Nebī (A) : haberci, peygamber.

N'eylemek : ne yapmak, ne eylemek.

Nice : nasıl; kaç, ne zaman; çok, pek çok, sayısız; hangi; ne vakte kadar.

N'idmek/N'itmek : ne etmek, ne yapmak.

N'ite : nasıl, daha ne kadar, niçin, neden.

N'olmak : ne olmak.

Nūr (A) : aydınlık, parıltı, parlaklık.

O

Oğlan : genç, yiğit, oğlan, delikanlı; çocuk, oğul.

Oğlançık/Oğlançuk: çocuk, erkek çocuğu.

Oğul : oğul, evlat.

Oğumak : çağırarak, davet etmek; demek, söylemek; okumak.

Ol : o

Orta : ara, ara yer.

‘Osmān (A) : Hz. Muhammed’in damadı, üçüncü halife.

Ö

‘Ömer (A) : İkinci halife Hz. Ömer.

‘Ömür (A) : ömür, yaşama süresi, yaşama, yaşayış, hayat.

Öri : kalkık, dik, doğru.

Öri durmak : ayağa kalkmak, dik durmak.

P

Padişāh : padişah, Tanrı, Allah; hâkim.

Pāy (F) : ayak; kök, dip.

Perk (F) : berk, sağlam, sıkıca.

Perk etmek/Berk itmek (F): sağlamlaştırmak, kuvvetlendirmek.

Peygamber (F) : peygamber, Allah tarafından haber getiren, Allah’ın emirlerini insanlara haber veren.

Pür (F) : dolu; çok fazla; sahip, malik.

R

Rab/Rabb (A) : Allah; efendi, sahip.

Rahmet (A) : rahmet, merhamet, acıma.

Rehber (F) : rehber, kılavuz, önder, lider.

Resūl (A) : haberci, elçi, resul, delege.
Resūlāllāh (A) : Allah'ın elçisi, Hz. Muhammed.
Revā : uygun, yakışır, layık, münasip, reva.

S

Sā'at (A) : saat, zaman, an, vakit.
Şadık (A) : doğru, gerçek; sadakati, içten bağlılığı olan.
Şafā (A) : saflık, berraklık.
Şahīb (A) : sahip, bir vasfı olan, koruyan.
Şalavāt (A) : Hz. Muhammed'e edilen dualar.
Sebāktāş (A-T) : (sebāk + daş) ders arkadaşı, sınıf arkadaşı.

Selām (A) : selam, barış, ferahlık, sonu iyi ve hayırlı çıkma.

Su'āl (A) : soru, sual, arzu, talep, istek.

Sultān (A) : padişah, hükümdar.

Ş

Şād (F) : mesut, sevinçli, neşeli, şen şakrak, mübarek, kutlu.

Şefā'at (A) : Birinin suçundan geçilmesi veya dileğinin yerine getirilmesi için edilen aracılık.

Şek/şekk (A) : şüphe, zan, tereddüt.

Şol : şu, o.

T

Tā : ancak, hiç olmazsa, bari, için, diye, ki; -ıncaya kadar, sonunda nihayet.

Takdīr (A) : yazgı, alın yazısı.

Ṭaleb kılmak (A) : istemek.

Tamām (A) : tamam, tam, eksiksiz, tam olma; bitme, bitirme, son; uygun, münasip.

Tamāmen (A) : büsbütün tam ve eksiksiz olarak.

Ṭamu : cehennem.

Taṣṣı : Allah.

Ṭanuḳ : tanık, şahit.

Ṭapu : huzur, makam.

Ṭaş : dış, dışarı.

Ṭaşra : dış, dışarı, öte.

Teferrüc (A) : açılma, ferahlama; gezinti, gezintiye çıkıp gam dağıtma.

Telkīn (A) : Ölü gömüldükten sonra mezar başında imamın söylediği dini sözler.

Terk eylemek (A) : bırakmak, ihmal etmek, unutmak.

Terk itmek (A) : bırakmak, terk etmek, vazgeçmek.

T z : tez, abuk, kısa zamanda.

oğru : doğru.

olanmak : dolanmak, gezmek, dolaşmak, gitmek.

olmak : dolmak.

on : giysi, kıyafet.

oğtolu : dopdolu, ağzına kadar dolu.

T r b (A) : toprak.

U

Umak/Umağ : cennet.

Urmak : vurmak, dövmek, arpmak, isabet etmek, bağırmak, etkilemek

 

Ümmet (A) : Bir peygambere inanıp bağlanan cemaat, taife.

 n : ses, feryat, haykırış, yüksek ses; şan, şöhret.

 st z/ st d (A) : Öğretmen, hoca

V

Vağt : vakit, zaman, saat; muayyen, belirtilen zaman.

Varmak : gitmek, yürümek, ulaşmak, kavuşmak, gelmek, yetişmek.

Vaşl (A) : vuslat, kavuşma, ulaştırma, kavuşturma, ulaşma, birleşme.

Velî : sadık dost, efendi, sahip, koruyucu, kollayıcı.

Y

Yā (A) : ey, hey, ya, ya da, yahut.

Yalnız : yalnız, tek başına, biricik, tek, sadece.

Yār : dost, sevgili, tanıdık, ahbap.

Yāren/ yārān (F) : dostlar

Yaşamak : uzatmak, dayamak.

Yigit : delikanlı, genç.

Yir : yer, dünya, yeryüzü, toprak; makam, mevki.

Yoğsul : yoksul.

Yol varmak : gitmek, yola gitmek, devam etmek.

Yoluğ : pek

Yumak : yıkmak, temizlemek, kaldırmak.

Yürümek : yol almak, gezmek, dolaşmak, uzaklaşmak, hareket etmek.

Yüz urmak : başvurmak, saygı ile yere kadar kapanmak, secdeye kapanmak; yönelmek.

Z

Zārı (F) : inilti; yakarış.

ÖZGEÇMİŞ

29 Ekim 1984 yılında Samsun'un Alaçam ilçesinde doğdu. İlkokulunu Yozgat Sorgun Milli Egemenlik İlkokulu'nda; ortaokulu Sorgun Şehit Mücahit Erbaş Anadolu İmam Hatip Lisesi'nin orta kısmında; ortaöğretimini Sorgun Şehit Mücahit Erbaş Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde tamamladı.

2006 yılında Suriye Şam el-Ma'ahedü'l-ecânib Arapça Öğretim Enstitüsü'nden mezun oldu. Aynı yılın içerisinde girmiş olduğu Suriye Bilâdu'ş-Şâm Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Bölümü'nü 2010 tarihinde bitirdi. 2011 yılında Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne girdi ve 2015 yılında aynı bölümden mezun oldu. 2015 yılı içinde Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde Pedagojik Formasyon Sertifika Programı'nı tamamladı. 2014-2017 yılları arasında Yozgat Sorgun İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü bünyesinde çalıştı. 2018 yılından itibaren Sorgun Halk Eğitim Merkezi'nde görev yapmaktadır.

2016 yılında Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisansa başlayıp Dr. Öğretim Üyesi Erdem Sarıkaya ile "06 Mil Yz A 1981" koduyla kayıtlı olan Kitâb-ı Dâstân-ı İbrâhîm Nüshası İncelemesi (Metin- İnceleme- Sözlük) adlı yüksek lisans tezini hazırladı.